

Řiháček, Vítězslav

Základní struktura nákladů oběhu a činitelé změn v její proporci v podmínkách socialistického způsobu výroby

In: Řiháček, Vítězslav. *Základní struktura nákladů oběhu a vývoj její proporce na socialistickém organizovaném trhu*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959, pp. [51]-84

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119051>

Access Date: 06. 03. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

KAPITOLA DRUHÁ

ZÁKLADNÍ STRUKTURA NÁKLADŮ OBĚHU A ČINITELÉ ZMĚN V JEJÍ PROPORCI V PODMÍNKÁCH SOCIALISTICKÉHO ZPŮSOBU VÝROBY

(Oběh zboží a náklady oběhu za socialismu. Platnost Marxových pouček o členění nákladů oběhu podle jejich ekonomické povahy za socialismu stejně jako za kapitalismu. Členění jednotlivých nákladů oběhu podle jejich ekonomické povahy za socialismu. Činitelé změn v proporcii základní struktury nákladů oběhu za socialismu.)

I. Oběh zboží a náklady oběhu za socialismu

Reprodukční proces – jak známo – je jednotou procesu výroby, rozdělování, směny (oběhu) a spotřeby. To znamená, že ve společnosti vytvářený produkt – vzhledem k tomu, že výroba má společenský charakter – musí být určitou formou rozdělován, aby mohl sloužit spotřebě, ať již produktivní či individuální. Formy rozdělování výrobků, rozdělování společenského produktu jsou závislé na formách vlastnictví výrobních prostředků a z nich vyplývajícím postavení různých sociálních skupin ve výrobě a jejich vzájemném vztahu.

V podstatě můžeme odlišovat dvě formy rozdělování společenského produktu: přímé (bezprostřední) rozdělování výrobků a směnu zboží. Historicky nejnižším způsobem rozdělování společenského produktu bylo již na nejnižším stupni společenské výroby vzniklé přímé rozdělování výrobků. S rozvojem společenské dělby práce a se vznikem soukromého vlastnictví výrobních prostředků, v podstatě tedy se vznikem zbožní výroby, vyvinula se jako forma rozdělování směna zboží. V různých vývojových stádiích prošla a prochází i směna zboží různými modifikacemi, které odpovídají specifičností historických forem společenské dělby práce. Směna se vyvíjela ze směny naturální ve směnu peněžní. Tehdy, tj. od vzniku peněžní formy hodnoty, a tím i směny zboží za peníze, děje se rozdělování společenského produktu oběhem zboží. Je tedy oběh zboží jednou z forem rozdělování výrobků, a to formou vlastní zbožní výroby s rozvinutým peněžním hospodářstvím.

Oběh zboží není konečnou a nejvyšší formou rozdělování společenského produktu. Vlastní komunistická společnost nebude znát oběh zboží, peněžní směnu v její dnešní podobě. I sám přechod k bezprostřednímu rozdělování v komunistické společnosti bude vyžadovat opět specifickou formu rozdělování společenského produktu: bezprostřední výměnu výrobků. To znamená, že dříve než se ve společnosti vyvine bezprostřední rozdělování výrobků, nahradí peněžně – zbožní oběh bezprostřední výměna výrobků.⁹⁰⁾

Za socialismu je národní hospodářství peněžním hospodářstvím v plném slova smyslu: pohyb výrobků od výroby ke spotřebě vyvolává pohyb peněz anebo je sám pohybem peněz vyvoláván. Přes tuto skutečnost nelze za socialismu pohyb společenského produktu označit jednoznačně za oběh zboží. O oběhu můžeme hovořit pouze potud, pokud se společenský produkt nebo některá jeho část objevuje ve formě tržního zboží.

Jak je všeobecně známo, rozumíme pod pojmem zboží věc, která nejenže je schopna uspokojovat některou z potřeb člověka, ale která zároveň není vyráběna pro vlastní spotřebu samotným výrobcem, nýbrž je určena pro směnu. Směňuje-li se zboží, znamená to, že je zcizováno za jiné zboží, při čemž mění vlastníka. Zboží tedy vyžaduje existenci několika oddělených vlastníků, kteří jsou ochotni své zboží

⁹⁰⁾ Zde se autor ztotožňuje s názory J. Reizera otištěnými v článku „K problémům zbožní výroby za socialismu“ (časopis Politická ekonomie, roč. 1957, str. 369): „... tato výměna výrobků bude jen přechodnou formou od směny zboží k bezprostřednímu rozdělování výrobků.“

navzájem směnít. Zboží a zboží výroba vznikly ve společnosti také teprve tehdy, když se vytvořilo oddělené vlastnictví výrobních prostředků, historicky jako vlastnictví soukromé.

I za socialismu existují oddělení vlastníci výrobních prostředků. Převážná část výrobních prostředků a vyrobených produktů, zejména průmyslových, je majetkem všeho lidu. Těmito výrobními prostředky i výrobky disponují státní podniky. Jistá část výrobních prostředků a produktů, zejména v zemědělství, je však ve vlastnictví jednotlivých skupin sdružených výrobců, ve vlastnictví družstev. Při pohybu výrobků mezi státním průmyslem a družstevním zemědělstvím a mezi jednotlivými družstvy navzájem dochází ke směně pomocí koupě a prodeje. Tak na příklad zemědělské produkty, zejména suroviny zemědělského původu, které prostřednictvím výkupu a nákupu přecházejí do vlastnictví státu či jiných družstev, jsou nesporně zbožím. Také průmyslové produkty, které jsou státními podniky prodávány družstvům a družstevníkům, jsou zbožím. Tyto výrobky přecházejí směnou z všelidového vlastnictví do vlastnictví družstevního. Obdobně i pracující ve státním průmyslu a v nevýrobních organizacích získávají předměty osobní spotřeby, ať již jsou to produkty státního průmyslu či družstev prostřednictvím směny.

Zásadně je třeba vidět, že socialistická zboží výroba, která je ovšem zboží výrobou zvláštního druhu (zboží výrobou bez soukromého vlastnictví výrobních prostředků a bez vykořisťování) je vyvolávána existencí dvou základních forem společenského vlastnictví, státního – všelidového a družstevního – skupinového. Proti kapitalistické společnosti, kde směna zboží, jak říká shodně s Marxem Lenin, představuje ten „nejprostší, nejobvyklejší, nejzákladnější, nejběžnější *vztah* buržoazní (zboží) společnosti, s nímž se milionkrát setkáváme“⁹¹⁾ a je tedy peněžní směna zboží na trhu všeobecným a vševládoucím zjevem, v socialistické společnosti má zboží výroba určité specifické rysy.

Specifičnost zboží výroby za socialismu tkví v tom, že převážná část výrobků, zejména výrobních prostředků, nemění v podmínkách socialistického způsobu výroby svého vlastníka. Avšak skutečnost, že výrobní prostředky jsou vyráběny proto, aby v procesu reprodukce umožnily tvorbu spotřebních předmětů, které ve své rozhodující mase jsou předmětem trhu, tedy zbožím v plném slova smyslu, vede nás k poznání, že celá společenská výroba za socialismu má charakter zboží výroby. Nelze proto plně souhlasit se schematickým dělením společenské výroby za socialismu na výrobu zboží a výrobu „nezboží“, na zboží a „nezboží“ výrobní sféru, jak se toto dělení objevovalo v pracích některých současných autorů.⁹²⁾ Vždyť pracovní prostředky a předměty konec konců cestou výrobní spotřeby vcházejí do spotřebních předmětů, které jsou tržním zbožím. A ty mají nejen užitnou hodnotu, ale i hodnotu. Hodnota jako určitý kvalitativní ekonomický jev představuje vztah výrobců na trhu: její velikost nevznikla však na trhu, nýbrž ve výrobě, vynaložením společensky nutné práce. Velikost hodnoty spotřebních předmětů vznikala tedy při výrobní spotřebě nejen živé, ale i zhmotnělé práce, při výrobní spotřebě pracovních prostředků a předmětů. Musela proto vznikat již při výrobě výrobních prostředků. Z toho důvodu mluvíme o hodnotě, o velikosti hodnoty výrobních prostředků, ovšem pouze jako o určitém kvantitativním ekonomickém jevu, jelikož výrobní prostředky se zpravidla samy ve své užité podobě nestávají

⁹¹⁾ V. I. Lenin: K otázce dialektiky, Materialismus a empiriokriticismus, str. 350.

⁹²⁾ Viz např. J. A. Kronrod: Peníze v socialistické společnosti, str. 146, 156 aj. (J. A. Kronrod ovšem v poslední době svůj názor plně změnil, jak vidno z článku: Zakon stoisnosti i problema cenoobrazovaniya v SSSR — Voprosy ekonomiki, roč. 1957, č. 2, str. 81).

předmětem trhu. Pokud pak společenská výroba produkuje výrobky, které mají nejen hodnotu užitnou, ale i hodnotu či velikost hodnoty, potud má charakter výroby zboží.

Ve dvojakém charakteru práce vynakládané za socialismu tkví tedy kritérium pro určení charakteru celé společenské výroby za socialismu jako výroby zboží. Tímto kritériem nemůže být existence dvou forem vlastnictví a změna vlastnických vztahů s tím spojená. Existence dvou forem vlastnictví a z toho vyplývající změna vlastnictví nevymezuje nám společenskou výrobu na zboží a nezbožní, jak se všeobecně uvádělo po vyjití Stalinových Ekonomických problémů.⁹³⁾ Existence dvou forem vlastnictví je však příčinou – a to hlavní příčinou trvání zboží výroby za socialismu. Ze dvou forem socialistického vlastnictví vyplývá nutnost změny vlastnictví, která je ekonomickým, a nikoli pouze právním jevem. A právě bezprostředně tímto ekonomickým jevem je uváděna v život zboží výroba, a to v rozsahu podstatně širším, než v jakém jsou vyráběny předměty, které se stávají ve své užité podobě předmětem trhu, mění vlastníka, vcházejí do sféry oběhu zboží.

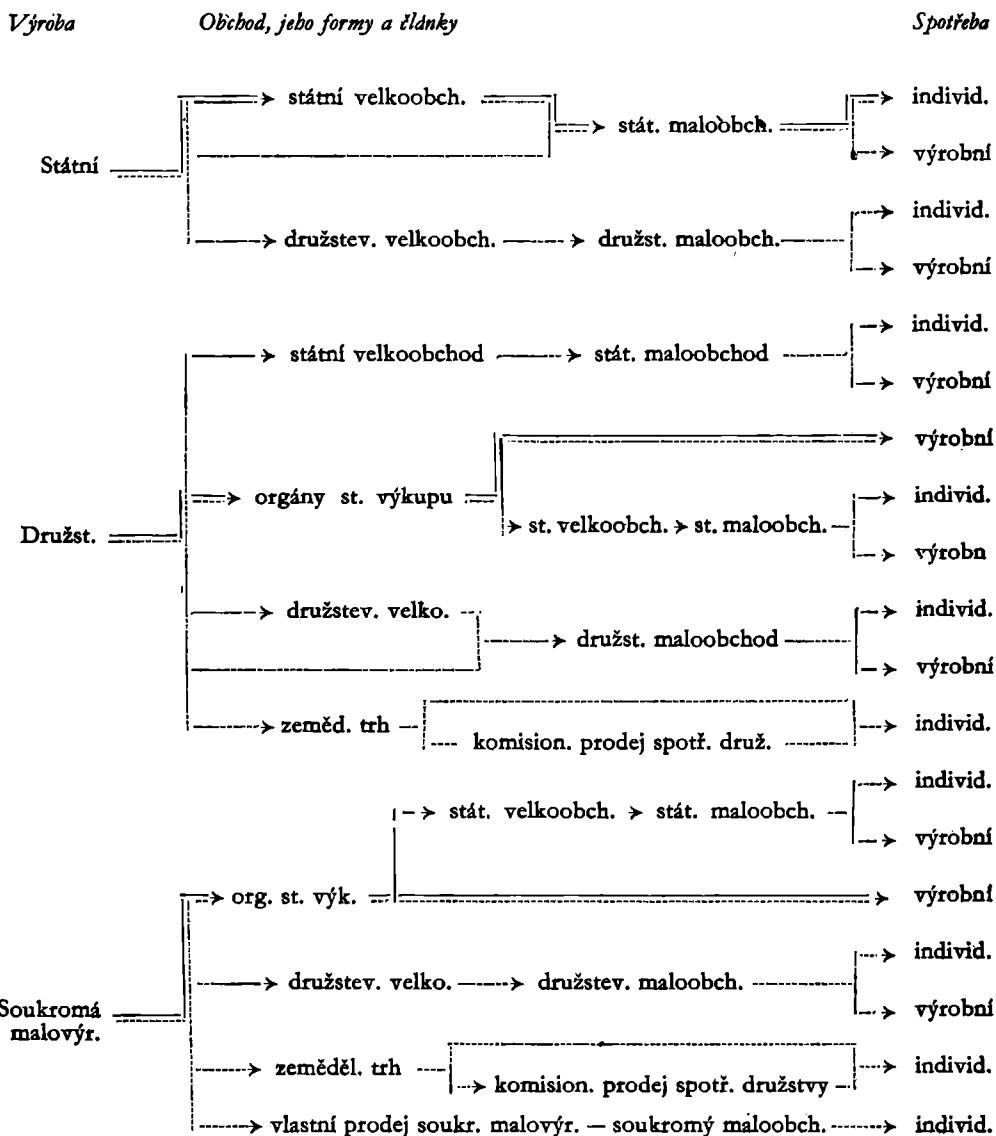
Důležité však je, že pouze část společenské produkce se stává tržním zbožím. V podstatě pouze spotřební předměty mění vlastníka, a jsou tedy předmětem tržní směny. Výrobní prostředky vyráběné státním průmyslem jsou v převážném množství rozdělovány mezi jednotlivé státní podniky podle druhu svého určení. Nemění tedy vlastníka. Nemůže si je kdokoli, kdo má sdostatek peněžních prostředků, opatřit koupí na trhu. A i když se rozdělování mezi jednotlivé podniky státního průmyslu děje prostřednictvím skutečných peněz, nelze hovořit o tom, že tyto výrobní prostředky se stávají předmětem trhu. Trh je bez oddělených vlastníků nemyslitelný. Děje se tedy rozdělování výrobních prostředků formou peněžní směny, ovšem pouze směny chápané jako výměna činnosti mezi sjednocenými socialistickými výrobci a uvnitř nich, výměna, při které nedochází ke změně vlastnictví, a která je tudíž uskutečňována mimo trh, mimo sféru oběhu zboží. Jde tedy o pohyb výrobků uvnitř výrobní sféry.⁹⁴⁾

O oběhu zboží jako o rozdělování společenského produktu tržní peněžní směnou uvnitř socialistického státu hovoříme zpravidla pouze potud, pokud sledujeme pohyb převážně masy spotřebních předmětů, které přecházejí ze státního či družstevního vlastnictví do vlastnictví osobního, a pokud sledujeme část masy výrobních prostředků, které přecházejí z družstevního vlastnictví do státního nebo obráceně. Vzhledem k tomu, že převážná část společenského produktu se za socialismu co do své naturální formy skládá z výrobních prostředků, je také ve větší míře pohyb výrobků od výroby ke spotřebě představován mimotržním rozdělováním těchto

⁹³⁾ Potud je možno souhlasit s názory A. Livšice ve stati: K otázce dvojakého charakteru práce za socialismu (časopis Politická ekonomie, roč. 1957, str. 296), i když řada argumentů v článku uváděných má velmi problematickou hodnotu.

⁹⁴⁾ Jak ukázala diskuse o zákonu hodnoty a tvorbě cen v SSSR, uspořádaná Ústavem ekonomiky při Akademii věd SSSR, přešla řada sovětských autorů od staré koncepce o omezenosti sféry zboží výroby na výrobu spotřebních předmětů k zásadně odlišnému pojetí, které – podle našeho soudu představuje opět druhou názorovou krajnost, jež nemá plně opodstatnění. Z referátů a vystoupení L. M. Gatovského, A. Bačurina aj. vyplývá, že zhruba všechny výrobní prostředky představují pro tyto soudruhy zboží *v plném slova smyslu* a že jejich rozdělování se tudíž děje ve sféře oběhu zboží, formou oběhu zboží. Specifičnost pohybu výrobních prostředků, které zůstávají za socialismu ve státním vlastnictví, je vzhledem k jasné náplni ekonomické kategorie *zboží* tak značná, že autor této práce nemůže souhlasit s podobnými názory. Tato práce si ovšem neklade za úkol řešit široce problematicky zboží výroby za socialismu a věst polemiky s existujícími názory. Dalšího obšírného rozpracování by si vyžádalo i řešení otázky, zda lze za socialismu hovořit o většině výrobních prostředků jako o zboží zvláštního druhu, zboží mimotržním.

SCHÉMA POHYBU ZBOŽÍ od výroby ke spotřebě

Naturální forma produktů

spotřební předměty (prům. i zeměděl. prod.)
výrobní prostředky (prům. i zeměděl. prod.)
spotřební předměty (prům. i zeměděl. prod.)
výrobní prostředky (prům. i zeměděl. prod.)
spotřební předměty (průmyslové produkce)
výrobní prostředky (průmyslové produkce)
výrobní prostředky (zemědělské produkce)
spotřební předměty (zemědělské produkce)
výrobní prostředky (zemědělské produkce)
spotřební předměty (prům. i zeměděl. prod.)
výrobní prostředky (prům. i zeměděl. prod.)
spotřební předměty (zeměděl. produkce)
spotřební předměty (zeměděl. produkce)
výrobní prostředky (zeměděl. produkce)
výrobní prostředky (zeměděl. produkce)
spotřební předměty (prům. i zem. prod.)
výrobní prostředky (prům. i zem. prod.)
spotřební předměty (zeměděl. produkce)
spotřební předměty (prům. i zem. prod.)

Spotřebitelé

obyvatelstvo (zejména městské)
výr. družstva a soukr. malovýrobci
obyvatelstvo (zejména vesnické)
výrob. družstva a soukr. malovýr.
obyvatelstvo (zejména městské)
st. výr. podniky, výr. družstva, soukr. malovýr.
státní výrobní podniky
obyvatelstvo (zejména městské)
výr. družstva a soukr. malovýr.
obyvatelstvo (městské i vesnické)
st. výr. podn., výr. družst., soukr. malovýr.
obyvatelstvo (městské i vesnické)
obyvatelstvo (zejména městské)
výr. družstva a soukr. malovýrobci
státní výrobní podniky
obyvatelstvo (zejména vesnické)
st. výr. podn., výr. družst., soukr. malovýr.
obyvatelstvo (zejména vesnické)
obyvatelstvo (městské i vesnické)

- > možnosti pohybu zboží od výroby ke spotřebě
=====> hlavní cesty pohybu převážné masy zboží
(oddělené pro zboží státní, družstevní a soukromé
produkce)

výrobků, kdežto menší část společenského produktu přechází ke spotřebiteli tržní směnou.

Skutečnost, že pouze menší část společenského produktu je rozdělována formou oběhu zboží (peněžní směnou na trhu), nikterak nesnižuje mnohostranný význam oběhu pro socialistickou společnost. Naopak, jak již bylo ukázáno, v socialistickém hospodářství existence výroby a oběhu zboží vtiskuje charakter zboží výroby i výrobě a rozdělování výrobních prostředků. Tak na příklad při výrobě výrobních prostředků ve státních průmyslových podnicích dochází k peněžní evidenci, výrobky jsou kalkulovány a konečně rozdělovány mezi jednotlivé podniky prostřednictvím skutečných peněz, atd. Na tom nic nemění zjištění, že se rozdělování výrobních prostředků pomocí skutečných peněz děje bezhotovostně.

Všechny uvedené okolnosti nás přesvědčují o tom, že za socialismu nemůžeme označit jako náklady oběhu zboží veškerou spotřebu práce vynaložené na uskutečnění pohybu výrobků od výroby ke spotřebě.

Vzhledem k tomu, že pohyb výrobků od výroby ke spotřebě je za socialismu představován, jak již bylo dříve uvedeno, ve větší míře mimotržním rozdělováním, je také převážná část spotřeby práce na pohyb výrobků uskutečňována jako náklady tohoto rozdělování výrobků (v praxi se hovoří o zásobovacích a odbytových nákladech výrobních podniků). Pouze menší část společenského produktu je za socialismu rozdělována pomocí směny, oběhu zboží. Pouze menší část na pohyb výrobků od výroby ke spotřebě vynaložené práce představuje za socialismu náklady oběhu.

Oběh zboží za socialismu zabezpečuje socialistický obchod. Socialistickým obchodem prochází rozhodující masa vyrobených spotřebních předmětů. Za tím účelem je proces oběhu zboží zajišťován příslušnými obchodními organizacemi na základě obchodně finančních plánů, schvalovaných vládou socialistického státu. Obchodně finančním plánem je stanoven rozsah materiálních potřeb, potřebný počet pracovníků a finančních prostředků i zásob zboží, které si vyžaduje převedení zboží od výrobce ke spotřebiteli.⁹⁵⁾ Obchodně finančním plánem jsou tedy v podstatě stanoveny náklady oběhu zboží a obchod je začleněn do plánovitého procesu socialistické reprodukce.

Socialistický obchod představuje nástroj oběhu zboží. Tím, že zabezpečuje oběh zboží, plní obchod zároveň funkci nástroje procesu reprodukce, nástroje rozdělování a znovurozdělování národního důchodu a nástroje tržního spojení mezi městem a vesnicí. Socialistický obchod není ovšem sám formou rozdělování spotřebních předmětů, jak vyplývá z teze „Osnov kursu politické ekonomie“ pro naše vysoké školy, kde se říká: „Sovětský obchod – základní forma rozdělení spotřebních předmětů za socialismu“.⁹⁶⁾ Základní formou rozdělování spotřebních předmětů za socialismu je oběh zboží, obchod je pouze nástrojem oběhu. Autoři „Osnov“ se dopustili zřejmě chyby tím, že mechanicky čerpali z formulace pojaté do Usnesení rady ministrů SSSR a ÚV KSSS o opatřeních k dalšímu rozvoji sovětského obchodu, ve kterém se říká: „Za socialismu je a po dlouhou dobu zůstane základní formou rozdělování spotřebních předmětů mezi členy socialistické společnosti obchod, jehož prostřednictvím budou uspokojovány rostoucí osobní potřeby pracujících“.⁹⁷⁾ V tomto

⁹⁵⁾ Jednotlivé díle plány OFP jsou tyto: plán technicko-organizačních opatření, plán maloobchodního obratu, plán velkoobchodního obratu, plán sítě provozních jednotek, plán práce a kádrů, plán investiční výstavby a generálních oprav, plán dopravy, plán materiálně technického zásobování, plán vedlejší průmyslové výroby a pomocných provozů, plán nákladů a plán finanční.

⁹⁶⁾ Min. školství: Osnovy kursu pol. ekonomie pro university, vys. školy pedagogické a pro neekonomické fakulty technických a zeměděl. vysokých škol, 1955, str. 25.

⁹⁷⁾ Usnesení rady ministrů SSSR a ÚV KSSS o opatřeních k dalšímu rozvoji sovětského

politickém dokumentu šlo zřejmě o to, aby byla zdůrazněna skutečnost, že konkrétní formou lidské činnosti, která slouží oběhu zboží, je a ještě dlouho bude obchod – obchod, který v dobách dávno minulých vznikl s prohlubováním společenské dělby práce, obchod, který jako nástroj oběhu zboží bude trvat potud, pokud bude existovat zbožní výroba a směna. Zdůraznění bylo nutné zejména proto, že po vydání Stalinovy práce Ekonomické problémy socialismu v SSSR mohlo následkem nesprávného, dogmatického chápání poučky o potřebě organizování zárodků výměny výrobků ve všech odvětvích zemědělství a o jejich rozvinutí v široký systém výměny výrobků docházet k podceňování obchodu jako nástroje rozdělování v jeho konkrétní podobě, tj. v podobě oběhu a směny. Tak jako autoři „Osnov“ mylí se i F. J. Oblovackij, který ve své práci Ekonomika a plánování sovětského obchodu tvrdí, že: „sovětský obchod představuje formu směny zboží, jehož základní a převládající množství je vyrobeno socialistickými podniky“.⁹⁸⁾ Podobně i G. L. Rubinštejn ve své práci Ekonomika sovětského obchodu říká, že „obchod jako forma směny je historickou kategorií“.⁹⁹⁾ Stejně hovoří i Vladimír Kaigl, podle kterého „obchod je rozvinutou formou směny zboží“.¹⁰⁰⁾ Jak známo, forma směny může být podle historických podmínek naturální nebo peněžní. Socialistický obchod představuje tedy nikoli formu, nýbrž nástroj, a to nástroj směny peněžní.

Pohyb zboží od výroby ke spotřebě na vnitřním trhu je uskutečňován za existence tří forem socialistického obchodu: státního, družstevního a kolchozního. Mnohostrannost forem socialistického obchodu umožňuje co nejúplněji podchytit veškeré zdroje zboží, pomáhá přihlížet ke konkrétním podmínkám výroby, přísunu ke spotřebiteli a spotřeby průmyslového i zemědělského zboží. Ze stejných důvodů mohou být různé i cesty, po kterých se zboží na vnitřním trhu socialistického státu může pohybovat od výroby ke spotřebě.

V této souvislosti je třeba se zmínit o dvojakém obsahu kategorie „pohyb zboží“. Pohyb zboží můžeme chápat jednak jako fyzický pohyb zbožního výrobku, jednak jako ekonomický pohyb – v podstatě jako změnu vlastnictví. Pracovníci naší úsekové ekonomiky obchodu pod pojmem pohyb zboží zpravidla rozumějí pouze jeho fyzický pohyb, to znamená přemísťování a přepravu zboží. To je ovšem pouze jedna stránka ekonomického pohybu zboží, o který nám jde a který je předmětem našeho zkoumání. Pro politickou ekonomii je určující stránka druhá, kdy výrobek, zboží, mění svého vlastníka. Fyzický pohyb, přemísťování zboží může probíhat, aniž zboží mění vlastníka. Naopak, v určitých případech zboží může měnit vlastníka, aniž bylo přemísťováno. V obou případech je však uskutečňován pohyb zboží. V praxi je tomu nejčastěji tak, že fyzický pohyb zboží ve sféře oběhu předchází změně vlastnictví. Z hlediska politické ekonomie tvoří pohyb zboží zpravidla jednotu obou procesů, při čemž základní a určující je pohyb, změna vlastnictví. Je přirozené, že změnou vlastnictví rozumíme ekonomický jev daný vztahem výrobců při rozdělování společenského produktu, a nikoli právní stránku změny vlastnictví. Jaké jsou možnosti pohybu zboží od výroby ke spotřebě nám znázorňuje toto schéma (viz tab. IX na str. 56 a 57).

Názorné schéma nám vypočítává možnosti pohybu zboží od výroby ke spotřebě.

obchodu, o opatřeních k dalšímu rozvíjení obratu zboží a zlepšení organizace státního, družstevního a kolchozního obchodu, 1953, str. 3.

⁹⁸⁾ F. J. Oblovackij: Ekonomika i planirovanie sovětskoj torgovli, str. 18.

⁹⁹⁾ G. L. Rubinštejn aj.: Ekonomika sovětského obchodu, str. 7.

¹⁰⁰⁾ Vl. Kaigl: Úloha obchodu v období přechodu od kapitalismu k socialismu, Socialistický obchod, roč. 1956, čís. 1, str. 1.

Skutečnost, že na příklad zboží soukromých malovýrobců může ke spotřebiteli přecházet více cestami než zboží produkované státními výrobními podniky ovšem nic nemění na tom, že soukromí malovýrobci v socialistické společnosti produkují pouze zcela nepatrné procento zbožních výrobků. Schéma také nevyznačuje skutečnost, že hlavní část zboží prochází státním obchodem. Tak např. v roce 1953 činil v SSSR podíl státního obchodu na maloobchodním obratu 64,2 0/0,¹⁰¹⁾ u nás v témže roce dokonce 78,4 0/0.¹⁰²⁾ Z názorného schématu není též zřejmé, že hlavní masu pohybujícího se zboží tvoří spotřební předměty. Schéma nám pouze chce ukázat, jakými cestami může zboží od výroby ke spotřebě plynout.

Podle schématu konečně můžeme stanovit, že v zásadě „uskutečňování pohybu zboží z výroby ke spotřebiteli podle povahy zboží a techniky obchodu se provádí buď přímo (výroba prodá zboží přímo spotřebiteli) nebo dvojstupňovitě (výroba dodá zboží přímo maloobchodu, který je dále prodá přímo spotřebiteli) a trojstupňovitě (výroba dodá zboží velkoobchodu, velkoobchod prodá zboží maloobchodu a maloobchod spotřebiteli)“.¹⁰³⁾

Obchod jako nástroj oběhu vyžaduje spotřebu zhmotnělé i živé práce na oběh zboží, ať již technika obchodu je jakákoli. Náklady obchodní činnosti, obchodní náklady, jsou tedy v podstatě náklady oběhu zboží. Jako takové zahrnují v sobě nejen vlastní činnost socialistických obchodních podniků, ale i spotřebu práce na oběh zboží v jiných úsecích národního hospodářství (doprava, spoje apod.); ta je zpravidla hrazena z prostředků obchodních podniků a v praxi se objevuje v částce obchodních nákladů.

Pohled na názorné schéma nám ukazuje, že náklady oběhu v případě průmyslových zbožních výrobků vznikají jak ve velkoobchodním, tak také v maloobchodním článku. Ve velkoobchodě hlavně při převzetí zboží od výrobců, jeho skladování, třídění atp., dále při jeho rozdělování pro maloobchod a dopravě do maloobchodních prodejen. V maloobchodě opět při jeho přejímání, chránění, třídění, realizaci atd. Náklady oběhu u zboží zemědělské výroby vznikají zase zejména při výkupu zboží od zemědělských družstev a družstevníků. Dále při předání zboží buď k dalšímu zpracování průmyslu nebo dalším obchodním organizacím k prodeji spotřebitelům. Náklady oběhu vznikají pak při postupování vykoupené produkce obchodními organizacím jak ve velkoobchodním, tak i v maloobchodním článku socialistického obchodu, podobně jako v případě zboží průmyslového původu.

Názorné schéma nám však nezachycuje jednu část zboží, při jehož pohybu dochází též ke spotřebě práce, k nákladům oběhu. Jde tu o tu část zboží, která se stává předmětem obchodních operací na mezinárodních trzích, běží tu o náklady oběhu v zahraničním obchodě socialistického státu. I v zahraničním obchodě náklady oběhu zboží zahrnují v sobě nejen spotřebu práce při vlastní činnosti orgánů zahraničního obchodu, ale i spotřebu práce na oběh v jiných úsecích národního hospodářství. Kromě toho jeví se zde ta zvláštnost, že část spotřeby práce na oběh je uskutečňována jinými pracovníky, než jsou pracující daného socialistického státu, který uskutečňuje zahraniční obchod. V případě obchodních styků s kapitalistickými zeměmi dokonce jde o spotřebu námezdní práce pracovníků kapitalistických zemí; v tomto případě přirozeně nejde o spotřebu práce sjednocených socialistických pracovníků, zbavených vykořisťování a živelných zákonů kapitalistického výrobního způsobu. Z evidenčního hlediska se na příklad u nás toto rozdělení nákladů oběhu

¹⁰¹⁾ Podle: Učebnice politické ekonomie, str. 528.

¹⁰²⁾ Podle: Zdeněk Kodet: Vnitřní obchod ČSR, str. 10.

¹⁰³⁾ J. Růžička: K výkaznictví ve vnitřním obchodě, Statistický obzor 1955, str. 467.

projevuje v podstatě v jejich měnovém třídění na náklady oběhu hrazené v korunách a na náklady oběhu hrazené v devizách. Přesto že pro tvorbu plánování a evidenci nákladů oběhu v devizách platí jisté specifické podmínky, dané odlišností kapitalistického trhu od socialistického a jeho konkrétním vlivem na socialistický zahraniční obchod, je nutno s korunovými a devizovými náklady počítati jako s jednotnými náklady oběhu, uskutečňovanými v zahraničním obchodě socialistického státu. Základní poznatky, které učiníme v dalším rozboru ekonomického charakteru práce vynakládané ve vnitřním obchodě, budou mít přirozeně stejnou platnost i pro socialistický zahraniční obchod.

Pro úplnost je třeba ovšem uvést, že náklady oběhu nevznikají jen v obchodních podnicích, ale i v podnicích výrobních. Tak na příklad v případě zboží vyráběného průmyslovými podniky vznikají v těchto podnicích náklady oběhu spojené s dodáním zboží na místo odbytu, vagónováním, vyřízením veškerých listin, zaplacením úvěru apod., prostě náklady spojené s odbytem zboží, s jeho předáním a realizací. Jde o náklady, které představují součást úplných vlastních nákladů průmyslového podniku, a jsou proto hrazeny z velkoobchodní ceny. Podobně v případě zboží vyráběného zemědělskými družstvy a družstevníky vznikají náklady nejen ve výkupních a nákupních organizacích a podnicích a dalších člancích socialistického obchodu, ale i u zemědělských výrobců samých. Jde především o náklady, které jsou spojeny s odevzdáváním a realizací družstevní produkce státním a družstevním výkupním a nákupním orgánům. Jde však též o náklady oběhu, které si vyžaduje realizace přebytků družstevní produkce a záhumenkového hospodářství na zemědělském trhu. Velká část uvedených nákladů oběhu, spotřeby práce družstva a družstevníků na oběh, jako dovoz zboží do výkupního skladu nebo na zemědělský trh vlastními dopravními prostředky, ztráty na kvalitě a na kvantitě zboží v době odbytu zboží atd., neobjevuje se v přímém peněžním vyjádření, nýbrž zpravidla ve své konkrétní fyzické podobě. To ovšem ztěžuje evidenci nákladů oběhu v zemědělských výrobních družstvech a u družstevníků. Zásadně lze říci, že podobně jako výrobní náklady družstev a družstevníků i jejich náklady oběhu jsou hrazeny z důchodů plynoucích při realizaci zemědělské produkce ať již od výkupních orgánů, anebo na zemědělském trhu. Uvedené skutečnosti nic nemění na tom, že naprosto převládající spotřeba zhmotnělé i živé práce na oběh představuje náklady obchodních organizací a podniků, náklady oběhu v socialistickém obchodě budou proto našim základním studijním materiálem a zobecnění na podkladě jeho rozboru učiněná poslouží i při studiu nákladů odbytu zboží ve výrobních podnicích.

K analýze nákladů oběhu a jejich základní struktury především v obchodních podnicích nás vede také ta skutečnost, že pro specifičnost sféry oběhu zboží za socialismu ne všechny náklady odbytu ve výrobních podnicích představují náklady oběhu tržního zboží. Nám nejde o to, abychom analyzovali náklady spojené s mimotržním rozdělováním výrobků. Skutečnost, že náklady oběhu představují spotřebu živé a zhmotnělé práce pouze při pohybu tržního zboží, tj. při pohybu menší části společenského produktu od výroby ke spotřebě zároveň však znamená, že nemůžeme mechanicky srovnávat objem nákladů oběhu v poměru ke společenskému produktu či k národnímu důchodu za kapitalismu a za socialismu. Můžeme však srovnávat poměrné náklady, tj. poměr nákladů k obratu zboží i porpci základní struktury nákladů oběhu jak za socialismu, tak i za kapitalismu.

Pokud bychom chtěli provést srovnání v prvním případě, to znamená provést srovnání poměru nákladů oběhu k obratu zboží v obou hospodářských řádech,

je třeba řádně odlišit pojmy *oběh a obrat* zboží. Oba tyto pojmy bývají často v praxi ekonomické propagandy nesprávně zaměňovány.¹⁰⁴) Kategorie oběh zboží vyjadřuje nám proces pohybu zboží, které přechází ze sféry výroby sférou oběhu do sféry spotřeby; v tomto smyslu jsme také doposud v této práci o oběhu zboží hovořili. Proti tomu obratem zboží rozumíme ukončený proces oběhu. Hovoříme-li o obratu zboží, nemáme již na mysli proces oběhu s cestou pohybu zboží v jeho izolované, ojedinelé podobě, nýbrž nahlížíme-li naň jako na ukončený, periodicky se opakující proces. Říkáme-li, že oběhem zboží byl uskutečněn určitý obrat zboží, znamená to, že pohybem zboží od výroby ke spotřebě bylo dosaženo realizace určitého zboží v určitém rozsahu. V praxi hospodářských, zejména obchodních orgánů vychází se při stanovení maloobchodního obratu zboží z předpokladu, že obrat představuje konečnou fázi oběhu zboží, fázi realizace a obrat zboží je vyjadřován sumou cen realizovaného zboží za jednotku času (např. rok, čtvrtletí apod.).

Pokud nám však jde v druhém případě o srovnání základní struktury nákladů oběhu v obou řádech, potud bude nutno nejdříve utřídnit v dalším rozboru jednotlivé náklady oběhu v podmínkách socialistického způsobu výroby podle jejich ekonomické povahy. Proto je třeba nyní prozkoumat, do jaké míry platí za socialismu poučky, kterými Marx náklady oběhu členil v podmínkách kapitalistické zboží výroby.

II. Platnost Marxových pouček o členění nákladů oběhu podle jejich ekonomické povahy za socialismu stejně jako za kapitalismu

Jak jsme si při předcházejícím rozboru ukázali, představují náklady oběhu spotřebu práce při uskutečňování oběhu zboží. Oběh sám je určitým momentem v reprodukci, tj. při neustálé obnově výroby materiálních statků, která je podmínkou existence a vývoje každé společnosti, nejen kapitalistické, ale i socialistické. Kategorie „náklady oběhu“ nevyjadřuje tudíž nic jiného, než určitou formu použití práce, která je uskutečňována v určitém měřítku a proporcích. Kategorie „náklady oběhu“ je proto spjata se samým obsahem reprodukce a vyjadřuje dílčí pohyb v reprodukčním procesu v podmínkách zboží výroby.

Proces reprodukce ve svém obsahu byl a je vždy, ať běží o kterýkoli společenský řád, rámcem, formou, ve které jsou uskutečňovány dané výrobní vztahy. Výrobní vztahy, hospodářský řád příslušné společnosti naopak působí na formu procesu reprodukce. J. V. Stalin v Ekonomických problémech socialismu v SSSR o tom říká: „Marxova theorie reprodukce, vypracovaná na podkladě zkoumání zákonů kapitalistické výroby, odráží ovšem specifičnost kapitalistické výroby a je přirozeně oděna do zbožních kapitalistických hodnotových vztahů. Jinak tomu ani nemohlo být. Avšak vidět v Marxově theorii reprodukce jediné tuto formu a nevěšmat si jejího základu, nevěšmat si jejího základního obsahu, platného nejen pro kapitalistickou společenskou formaci – znamená nepochopit nic z této theorie“.¹⁰⁵) Podobně je tomu s kategorií „náklady oběhu“, která tím, že vyjadřuje dílčí pohyb

¹⁰⁴) Tak na příklad záměna obou pojmů se objevila v Učebnici politické ekonomie (str. 523), kde stať o oběhu zboží je nadepsána názvem „Obrat zboží za socialismu“. Vliv Učebnice se projevil u řady dalších autorů. Z nich na př. St. Bálek nadepisuje svou brožuru, která se zabývá problematikou oběhu zboží za socialismu jako „Obrat zboží v socialistické společnosti“.

¹⁰⁵) J. V. Stalin: Ekonomické problémy socialismu v SSSR, str. 79.

v procesu reprodukce, vyjadřuje dílčí způsob, formu, ve které jsou uskutečňovány výrobní vztahy. Naopak tyto vztahy, ať již jde o výrobní vztahy kapitalistické či socialistické, se v podobě těchto nákladů odrážejí a vytvářejí tak určité rysy nákladů oběhu, spojené s existencí jednotlivých sociálně ekonomických formací. Uvedené poznatky nám pomáhají řešit několik otázek souvisejících s náklady oběhu v podmínkách socialistického výrobního způsobu. Předně je třeba zodpovědět otázku, zda i za socialismu platí Marxovy poučky o základním členění nákladů oběhu na náklady vyvěrající ze zboží formy výroby a náklady vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu.

Vzhledem k tomu, že kategorie „náklady oběhu“ vyjadřuje dílčí proces v procesu reprodukce, při čemž základní obsah procesu reprodukce je totožný všem společenským řádům, musí být, obecně vzato, i základní obsah kategorie „náklady oběhu“ stejný za socialismu jako za kapitalismu. Vyjadřuje totiž v obou případech spotřebu práce ve sféře oběhu, spotřebu, která se nutně jeví v určitých případech jako neproduktivní, v jiných jako produktivní vynaložení práce. Pokud socialistická společnost udržuje zboží výrobu, potud neproduktivní vynaložení práce ve sféře oběhu zboží představuje náklady vyvěrající ze zboží formy výroby. Nezávisle pak na existenci zboží výroby produktivní vynaložení práce při pohybu výrobků od výrobce ke spotřebiteli musí vždy, tudíž i za socialismu, představovat náklady práce vyvěrající z dodatečných výrobních procesů a pokud pak jde o pohyb zboží, a pohyb v podmínkách zboží výroby, i za socialismu jde o náklady oběhu vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu. V této souvislosti je ovšem třeba před dalším rozбором opět upozornit na to, že vzhledem ke skutečnosti, že za socialismu na rozdíl od situace za kapitalismu sféra oběhu tržního zboží není totožná se sférou pohybu výrobků z výroby ke spotřebě vůbec, pak potud, pokud v dalším budeme hovořit o sféře a nákladech oběhu, budeme předpokládat, že je zkoumána výlučně sféra oběhu tržního zboží a v případech nákladů v této sféře vynaložených že tedy jde též o náklady oběhu pouze zboží, které je směňováno na trhu.

Sledujeme-li náklady vyvěrající ze zboží formy výroby pak na tom, co platí pro podmínky zboží výroby vůbec, že totiž „tyto náklady jsou podmíněny ekonomickou formou výrobku jako zboží“,¹⁰⁶) v jádře nic nemění skutečnost, že za socialismu zboží výroba je zboží výrobou zvláštního druhu, „zboží výrobou bez kapitalistů, která má co činit v podstatě se zbožím sjednocených socialistických výrobců (stát, kolchozy, družstva); zboží výrobou, jež se zřejmě nikterak nemůže rozvinout v kapitalistickou výrobu a již je souzeno sloužit s jejím „peněžním hospodářstvím“ rozvoji a upevňování socialistické výroby“.¹⁰⁷)

Za socialismu jde o zboží výrobu zvláštního druhu, a proto se náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby liší od nákladů těžké skupiny za kapitalismu některými rysy. Již ta skutečnost, že za socialismu běží o zboží výrobu bez kapitalistů, která má co činit v podstatě se zbožím sjednocených socialistických výrobců, znamená, že náklady vyvěrající ze zboží formy výroby nevznikají pohybem kapitálu, a neobrážejí proto antagonistické rozpory, vlastní kapitalistickému způsobu výroby. To se projevuje předně na změněné kvantitě těchto nákladů v poměru k ostatním nákladům procesu reprodukce. Za kapitalismu náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby se vyznačují nejen tím, že tvoří převládající složku ve sféře oběhu vůbec, ale i tím, že se vyznačují vysokou relací vůči nákladům ve sféře výroby, při čemž se jak v prvním, tak i v druhém

¹⁰⁶) K. Marx, Kapitál, díl III, str. 307.

¹⁰⁷) J. V. Stalin, Ekonomické problémy socialismu v SSSR, str. 19.

případě projevuje zákonitá tendence jejich růstu. Kvantitativní růst nákladů vyvěrajících ze zboží formy výroby a jejich poměrná výše je za kapitalismu vyvolávána projevy zákonitých rozporů v kapitalistické zboží výrobě. Avšak odlišný charakter zboží výroby za socialismu a působení takových ekonomických zákonů, jakými je základní ekonomický zákon socialismu a zákon plánovitého, proporcionálního rozvoje národního hospodářství, nejen umožňují, ale i nutí socialistickou společnost k podstatnému snížení jak podílu nákladů vyvěrajících ze zboží formy výroby na nákladech ve sféře oběhu vůbec, tak i ke snížení jejich poměru vůči nákladům ve sféře výroby a ke změně tendence jejich růstu. Je tomu tak proto, že za socialismu zboží výroba není a nemůže být naplněna antagonistickými rozpory. Proto jsou náklady vyvěrající ze zboží formy výroby omezeny na minimum nezbytné k uskutečňování plánovitě organizovaného procesu oběhu. Takový je v podstatě první rys, kterým se liší uvedená skupina nákladů oběhu za socialismu od nákladů vyvěrajících ze zboží formy výroby za kapitalismu.

Další rys, kterým se odlišují náklady vyvěrající ze zboží formy výroby za socialismu od nákladů téže skupiny za kapitalismu, vyplývá ze specifčnosti zboží výroby za socialismu, zboží výroby zvláštního druhu. Nejen že sféra oběhu tržního zboží je v podmínkách socialismu zúžena, a to především na předměty osobní spotřeby, ale – což jest pro pochopení podstaty věci obzvláště důležité – pracovní síla přestala být zbožím. Protože socialistická společnost odstranila vykořisťování člověka člověkem, nemohou být náklady vyvěrající ze zboží formy výroby hrazeny z nadhodnoty. Jediným zdrojem úhrady těchto nákladů za socialismu je produkt práce pro společnost, čistý důchod socialistické společnosti.

Lze tedy konečně říci, že platí Marxovy poučky o tom, že určitá část společenské práce, která souvisí především s potřebou přeměny formy hodnoty, představuje náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby. Na této skutečnosti nic nemění fakt, že za kapitalismu „se tu odehrává boj, v němž se snaží jeden druhého napálit“,¹⁰⁸⁾ že tyto náklady „obchodníkovi se jeví jako zdroj jeho zisku“,¹⁰⁹⁾ že jsou namnoze spojeny s fiktivním pohybem zboží atd. Na této skutečnosti nic nemění fakt, že naopak za socialismu jsou tyto náklady vynakládány v podmínkách tak odlišných džungli kapitalistické konkurence, že nevedou ke vzniku obchodního zisku jako přeměněné formy nadhodnoty, nýbrž k uspokojování potřeb všech členů společnosti, že jsou vyvolávány potřebou reálného pohybu zboží vyrobeného socialistickými výrobci ke spotřebitelům.

Všimněme si nyní otázky, do jaké míry platí za socialismu Marxovy poučky o tom, že určitá část společenské práce představuje náklady vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu. K. Marx při analýze kapitalistického způsobu výroby ukazuje v Kapitálu na to, že ve sféře oběhu dochází k výdajům práce, které „představují výdaje způsobené dodatečnými výrobními procesy, přístupujícími v procesu oběhu“,¹¹⁰⁾ které se jeví jako pokračování výrobního procesu *uvnitř* procesu oběhu a *pro* proces oběhu.“¹¹¹⁾ Marx, jak již bylo dříve uvedeno, charakterizuje tyto náklady v protikladu k nákladům vyvěrajícím ze zboží formy výroby tím, že jejich následkem je zvýšení hodnoty zboží. Podílejí se tedy na tvorbě hodnoty společenského produktu a jsou uhrazovány z výsledků práce dělníků vynaložené při těchto dodatečných výrobních procesech ve sféře oběhu.

Je přirozené, že na tom stupni vývoje společnosti, na kterém společenská

¹⁰⁸⁾ K. Marx, Kapitál, díl II, str. 142.

¹⁰⁹⁾ K. Marx, Kapitál, díl III, str. 320.

¹¹⁰⁾ Tamtéž, str. 306.

¹¹¹⁾ K. Marx, Kapitál, díl II, str. 164.

děba práce vede ke vzniku oběhu jakožto dílčího momentu v procesu reprodukce, dochází k spotřebě těchto nákladů. Že náklady tohoto druhu nejsou spojeny výlučně s kapitalistickým způsobem výroby, to nám dokazují i Marxova slova, která říká při rozboru ekonomického postavení vlastní zásoby zboží: „Ať je *společenská forma* zásoby výrobků jakákoliv, její uložení vyžaduje náklady“.¹¹²⁾ Ať tedy jde o kapitalistickou, či socialistickou zboží výrobu, v obou případech se objevuje nutnost nákladů oběhu zboží vyvěrajících z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu.

Na této skutečnosti, podobně jako u nákladů vyvěrajících ze zboží formy výroby, nic nemění fakt, že se za socialismu tyto náklady liší od nákladů těžké skupiny za kapitalismu určitými rysy: že nevznikají pohybem kapitálu, že se podstatně mění jejich kvantitativní poměr vůči nákladům vyvěrajícím ze zboží formy výroby, a navíc, že živá práce při nich vynaložená není hrazena z variabilního kapitálu, nýbrž z hodnoty produktu práce pro sebe. Na této skutečnosti nic nemění ani to, že za socialismu neprobíhá tendence vlastní kapitalistickému řádu: za kapitalismu totiž následkem působení zákona anarchie a konkurence prohlubující se rozpory ve zboží vedou čím dále, tím více ke změně ekonomického charakteru řady položek těchto nákladů. Tak na příklad nenormální forma zásob, spekulativní a omezenými možnostmi realizace zboží vyvolávaná konečná úprava a třídění zboží a jeho přeprava vedou k prosazování tendence změn ekonomického charakteru nákladů vyvěrajících z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu na náklady vyvěrající ze zboží formy výroby. Socialistický hospodářský řád, který nemá potíže trhu, vyplývajících z podstaty kapitalistických výrobních vztahů, nezná ani objektivní nutnosti takovéto přeměny ekonomického charakteru uvedených nákladů. K takové přeměně může za socialismu dojít v podstatě pouze ve **výjimečných** případech následkem subjektivních příčin, následkem špatné práce plánovacích hospodářských orgánů v oblasti socialistického obchodu.

Zároveň abstrahujeme od zvýšení nákladů oběhu, ke kterému může docházet následkem strategického rozmístování výrobních jednotek, jež není bezprostředně vyvoláváno rozmístěním spotřebních jednotek v mírovém socialistickém hospodářství, nýbrž potřebami válečné ekonomiky. Příčina tohoto jistého zvýšení nákladů oběhu netkví v podstatě socialistického řádu či v chybné činnosti pracovníků socialistického hospodářství, nýbrž v existenci imperialismu a s ním spojeného nebezpečí války. Skutečnost, že socialismus nezná objektivní nutnosti přeměny ekonomické povahy nákladů produktivních na neproduktivní, má za následek pouze již zmíněný změněný poměr obou základních skupin nákladů ve sféře oběhu.

Není tudíž otázkou, zda za socialismu existují náklady oběhu vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu zboží, neboť takové byly a budou nutné potud, pokud existence oběhu si je vynucuje.

Pro naše další zkoumání zůstává základním poznatkem, že i za socialismu v podstatě platí Marxovy poučky, kterými člení náklady oběhu zboží do jejich základní ekonomické struktury – na náklady vyvěrající ze zboží formy výroby a na náklady vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu.

¹¹²⁾ K. Marx, Kapitál, díl II, str. 157. (Proloženo mnou – V. Ř.)

III. Členění jednotlivých nákladů oběhu podle jejich ekonomické povahy za socialismu

Podobně jako v podmínkách kapitalistického způsobu výroby, představují náklady oběhu i za socialismu výdaje různých konkrétních prací spojených s procesem koupě a prodeje, kalkulací a peněžní evidencí veškerých procesů ve sféře oběhu zboží, s oběhem peněz, s konečným zpracováním, tříděním a balením zboží, s pohybem zboží ve formě zásoby a s jeho dopravou.

Jak vyplývá z podstaty socialistického způsobu výroby – proti kapitalistické praxi – mizí řada výdajů práce spojených s jednotlivými náklady oběhu tak, jak podle jejich konkrétní podoby byly vyčteny. Zároveň je si třeba uvědomit, že vzhledem k tomu, že za socialismu je nástrojem oběhu zboží socialistický obchod, jeví se většina nákladů oběhu jako obchodní náklady. Přitom ovšem ne všechny výdaje obchodních podniků pokládáme za náklady oběhu. Je tomu tak proto, že některé výdaje představují druhotné rozdělování národního důchodu, že nejsou vyvolávány procesem oběhu zboží. Zásadně lze říci, že do nákladů oběhu zboží nepatří:

a) Daně, které platí obchodní podniky. Představují druhotné rozdělování národního důchodu prostřednictvím státního rozpočtu.

b) Platby nižších složek obchodních podniků vyšším složkám. Představují pouze rozdělování peněžních prostředků mezi jednotlivé články obchodu.

c) Všechny peněžní tresty a pokuty, souvisící s upevňováním státní, obchodní a finanční disciplíny. Představují pouze další rozdělování peněžních prostředků v socialistickém národním hospodářství.

d) Ztráty vzniklé trestuhodným poměrem k socialistickému vlastnictví (zpronevěrou, zneužitím postavení apod.) Nejsou vyvolávány procesem oběhu zboží.

e) Ztráty a škody vzniklé živelnými pohromami a jinými náhodnými příčinami. Nejsou vyvolávány oběhem zboží.

Navíc však v socialistických podnicích, které se podílejí na uskutečňování oběhu, dochází ve výrazné míře ke spotřebě práce vynaložené na školení kádrů, ochranu práce ap., sloužící pracovníkům ve sféře oběhu. Běží o neproduktivní spotřebu živé a zhmotnělé práce podmíněné socialistickým charakterem hospodářství, spotřebu, která – ačkoli je v hospodářské praxi obchodních podniků a organizací plánována a evidována odděleně – je spojena se všemi náklady oběhu, tak jak byly vyjmenovány. Proto ji uvádíme obecně a nebudeme se jí nadále při opětovném rozboru ekonomické povahy nákladů oběhu (tentokrát ovšem v podmínkách socialismu) zvláště zabývat.

Nyní chceme ukázat, jaké za socialismu nastaly případné změny v ekonomickém začlenění a v rozsahu nákladů oběhu, sledovaných podle konkrétní podoby spotřeby práce.

Náklady spojené s procesem koupě a prodeje jsou i za socialismu spotřebou zhmotnělé a živé práce spjaté s aktem směny, vynaložené na dobu koupě a prodeje. Proces koupě a prodeje za socialismu však již nepředstavuje konkretizaci kapitalistické konkurence. Následkem toho se vytvářejí podmínky ke zkrácení doby potřebné k uskutečnění směny a ke zmenšení množství takto vynakládané práce. Mění se funkce reklamy, která neslouží k přesvědčování kupujícího o fiktivní užitné hodnotě, nýbrž seznamuje spotřebitele s reálnou užitnou hodnotou výrobků, zvláště pak zbožních výrobků nově do prodeje zaváděných nebo neoprávněně spotřebiteli opomíjených. I při nejšířejí rozvinuté, ale dobře organizované a prováděné reklamní službě jsou náklady s ní spjaté podstatně nižší, než reklamní náklady vyvolané

potížemi trhu a spekulativními záměry za kapitalismu. Socialismus vytváří tak podmínky pro to, aby náklady koupě a prodeje i při nejvyspělejší obsluze spotřebitele představovaly proti nákladům téže skupiny za kapitalismu podstatně nižší položku nejen v poměru k nákladům výroby zboží, ale i v poměru k celkové sumě ostatních nákladů oběhu. Děje se tak v souladu se zájmy všech pracujících, neboť třebas jde o spotřebu práce, která je pro společnost nutná, nespolečupůsobí náklady spojené s procesem koupě a prodeje při tvorbě hodnoty společenského produktu a jsou hrazeny z čistého důchodu socialistické společnosti. Patří proto mezi náklady vyvěrající ze zboží formy výroby.

Náklady spojené s kalkulací a peněžní evidencí veškerých procesů ve sféře oběhu zboží představují spotřebu zhmotnělé a živé práce vynaložené v souvislosti s kalkulací a evidencí při všech pohybech zboží v době jeho prodlévání v oběhu. Proti kapitalistické praxi nedochází za socialismu k nákladům evidence především v souvislosti s procesem koupě a prodeje (jehož zachycení, fixování je hlavním a převážným úkolem těchto nákladů za kapitalismu), nýbrž tyto náklady plní úkoly evidence a kontroly průběhu plánu a úsporného hospodaření všech činitelů oběhu zboží. Předpokládáme-li, a jak vyplyne z dalšího rozboru – oprávněně, že za socialismu se podstatně mění poměr nákladů produktivní spotřeby práce k nákladům neproduktivního vynaložení práce, a to v neprospěch nákladů neproduktivních, tj. nákladů vyvěrajících ze zboží formy výroby, pak i náklady spojené s kalkulací a peněžní evidencí vznikají převážně při dodatečných výrobních procesech ve sféře oběhu. Ve všech případech však jde o neproduktivní vynaložení práce, a tak náklady spojené s kalkulací a peněžní evidencí veškerých procesů ve sféře oběhu za socialismu řadíme mezi náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby. Co se týká rozsahu těchto nákladů, pak v podmínkách socialistického plánovaného hospodářství – přesto že se evidence všestranně prohlubuje a rozšiřuje, protože odpadá potřeba evidovat fiktivní pohyb zboží či pohyb zboží vyvolaný spekulací a kapitalistickými potížemi realizace a také proto, že plánované hospodářství umožňuje vysoce racionální spotřebu živé a zhmotnělé práce při evidenci a kalkulaci – jsou vytvářeny podmínky a je jich využíváno ke snížení uvedených nákladů, a to nejen v poměru k nákladům výroby, ale i v poměru k celkové sumě ostatních nákladů oběhu. Zdůrazňuje to i Marx v souvislosti s poukazem na zvýšený význam evidence za socialismu proti kapitalismu a její perspektivu: „S koncentrací výroby se však náklady na vedení knih zmenšují, a to tím více, čím více se vedení knih mění ve společenskou účetnictví.“¹¹³⁾

Náklady spojené s oběhem peněz představují spotřebu zhmotnělé a živé práce vynakládané za účelem vydávání, uvádění do oběhu, úschovy a přepravy peněz. Tyto náklady jsou uhrazovány prostřednictvím státní banky, která je, kromě jiného, jediným emisním a zúčtovacím centrem celého socialistického hospodářství. Státní banka získává prostředky k úhradě těchto nákladů z rozdílu kreditních a debetních úroků. Na vytváření zdrojů této úhrady se tedy podílejí i obchodní organizace, které jako všechny ostatní socialistické podniky jsou objekty úvěrování státní bankou, u níž mají rovněž uloženy povinné své přebytky peněžních prostředků. Tak jako za kapitalismu (a vůbec ve všech sociálně-ekonomických formacích, ve kterých existovala zboží výroba), i za socialismu zboží výroba vyvolává potřebu peněz. Jde tedy o náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby. Vzhledem k tomu, že běží

¹¹³⁾ K. Marx, Kapitál, díl II, str. 148.

o spotřebu práce ze společenského hlediska nutnou, ale neproduktivní, má socialistická společnost zájem na maximálním možném snížení nákladů na peněžní oběh. Toho je dosahováno využíváním podmínek plynoucích z přednosti socialistického plánovitě organizovaného procesu oběhu: zrychlováním obratu peněžních prostředků, používáním v nejšířším možném rozsahu papírových peněz místo kovových, rozšířeným bezpečným platebním stykem, hospodárným a účelně organizovaným bankovníctvím atp. Socialistickým způsobem výroby jsou dány všechny předpoklady k tomu, aby náklady spojené s oběhem peněz byly proti nákladům téže skupiny za kapitalismu nižší nejen v poměru k nákladům výroby zboží, nýbrž i v poměru k celkové sumě ostatních nákladů oběhu.

Náklady spojené s konečným zpracováním, tříděním a balením zboží představují za socialismu, podobně jak jsme viděli v podmínkách kapitalistického způsobu výroby, spotřebu živé a zhmotnělé práce vynaložené ve sféře oběhu k plnění všech tří zmíněných funkcí. Pro vytváření těchto nákladů v socialistickém obchodě je charakteristické, že nejsou vynakládány pro to, aby došlo k realizaci hodnoty zboží, nýbrž za tím účelem, aby co nejlépe byly uspokojovány neustále rostoucí potřeby všech spotřebitelů v socialistické společnosti. Z téhož důvodu nemohou náklady spojené s konečným zpracováním, tříděním či balením zboží vznikat ze spekulativních důvodů, stejně jako nejsou vyvolávány nenormálním zdržením zboží ve sféře oběhu, vzniklým následkem spekulace či potíží trhu. Nevedou tedy k fiktivním, či ze společenského hlediska zbytečným změnám fyzických vlastností zboží, nýbrž jsou spojeny s reálnými, účelnými změnami užitné hodnoty. Řadíme je proto k nákladům oběhu vyvěrajícím z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu. Co se týče jejich rozsahu, pak tyto náklady v souladu s potřebami společnosti mají i při nejvyšší hospodárnosti relativně stoupající tendenci: proti nákladům stejné skupiny za kapitalismu roste v podmínkách socialistického řádu podíl těchto nákladů na celkové sumě nákladů oběhu.

Uvedli jsme si, že za socialismu nemůže dojít ke spotřebě práce na konečnou úpravu, třídění a balení zboží, která by byla vyvolána potížemi trhu, vzniklými z nadvýroby či jakýmkoli spekulativními záměry a operacemi, nemůže dojít ke spotřebě práce, která tak pozbývá charakter práce produktivní a představuje náklady vyvěrající z zboží formy výroby. V socialistickém hospodářském řádu neexistují objektivní příčiny takovoychto změn ekonomického charakteru nákladů oběhu téže konkrétní podoby práce. V socialismu neexistuje objektivní nutnost projevu rozporu mezi užitnou hodnotou a hodnotou výrobku, ve které je utajena možnost krizí z nadvýroby i možnost spekulativních operací s užitnou hodnotou za účelem očekávaných „revolucí“ v hodnotě. Pokud však existuje zboží výroba, potud také existuje možnost projevu rozporu mezi užitnou hodnotou a hodnotou výrobku. Za socialismu běží o projev rozporu, který – pokud vzniká – vzniká ze subjektivních příčin, nedokonalou prací hospodářských pracovníků, nemá již antagonistický charakter a je řešen prostředky, které má socialistické plánovitě hospodářství k dispozici. V tom smyslu, jak již bylo dříve naznačeno, tak jako práce vynaložená ve výrobě na zmetek je prací spotřebovanou zbytečně, neproduktivně, tak také nadbytečné náklady na úpravu, třídění a balení zboží, vzniklé ze subjektivních, ale možných příčin nedokonalou, nedbalou, špatnou prací hospodářských pracovníků, přestávají mít charakter produktivní spotřeby práce. Takovou neproduktivní spotřebu představuje zejména nadměrné opotřebení obalů a zbytečné náklady na balení, resp. předbalení zboží, pokud k němu dochází pro nesprávný technický postup či nevhodnou volbou článku, který balení provádí: výrobce velkoobchodu či malo-

obchodu. U různých druhů zboží je totiž třeba volit individuálně článek, ve kterém může být zboží baleno při minimální spotřebě práce a s co největším užitným efektem.¹¹⁴⁾ A dále prodlouží-li se nenormálně doba pobytu zboží ve sféře oběhu pro špatnou práci pracovníků obchodu či dopravy ap., pak dodatečná, nadbytečná úprava, třídění a balení zboží jsou bezprostředně vyvolávány zdržením přeměny formy hodnoty, nutností této přeměny – jde o náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby. Jde však také o jev pouze možný, nikoli objektivně nutný. Socialistická společnost má totiž naopak všechny předpoklady, aby pomocí takových pák, jakými je plánování, chozrasčot, socialistická organizace práce ap. snížila zmíněnou neproduktivní spotřebu práce na naprosté minimum. To vše, co bylo řečeno o subjektivních příčinách změny ekonomického charakteru nákladů na konečné zpracování, třídění a balení zboží, to vše v plné míře platí i pro náklady spojené se skladováním a s dopravou zboží.

Náklady spojené s pobytím zboží ve formě zásoby představují za socialismu jak spotřebu zhmotnělé práce ve zboží, které v době svého pobytu ve formě zásoby ztrácí na kvalitě a kvantitě, tak i spotřebu zhmotnělé a živé práce vynaložené na udržování zásoby. Podobně jako za kapitalismu, i za socialismu jde v prvním případě o neproduktivní spotřebu práce, o náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby.

Značná odlišnost se však projevuje u ekonomického charakteru spotřeby práce na udržování zásoby, zvláště při skladování zboží. V podmínkách kapitalistického způsobu výroby převážná část skladovacích nákladů je spojena s tvorbou nenormálních zásob, jak to vyplývá z objektivních příčin vlastních kapitalistickému řádu. Jde tedy v převážné míře o neproduktivní vynaložení práce, kdežto k produktivní spotřebě dochází pouze při udržování zásoby v normálním rozsahu a době.

Za socialismu naopak naprostá většina nákladů na udržování zásoby odpovídá požadavkům plynulého procesu reprodukce, je spjata s užitnou hodnotou zboží, a představuje tudíž produktivní spotřebu práce, náklady oběhu vyplývající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu. Se socialistickým plánovaným hospodářstvím je neslučitelné, aby se doba pobytu zboží ve formě zásoby vytvářela živelně, tak jak tomu bylo za kapitalismu. Rozbor doby pobytu zboží ve formě zásoby za kapitalismu nám ukázal, že tato živelně se vytvářející doba podstatně převyšuje k uskutečnění procesu reprodukce ze společenského hlediska nutnou, normální dobu pobytu zboží ve formě zásoby. To co bylo obecně řečeno o vymezení této normální doby v kapitalismu, platí i pro zkoumání a vymezení této doby v podmínkách socialistické ekonomiky. Za socialismu je však požadavek, aby zboží pobývalo ve formě zásoby pouze normální dobu, v souladu se zájmy celé společnosti. Požadavky základního ekonomického zákona je dáno, aby šlo o takovou dobu, při které je zajištěno jak plynulé uspokojování spotřebitelů, tak i nejúspěšnější hospodaření všech složek obchodu. Splnění těchto požadavků nelze ponechávat živelnému vývoji, nýbrž vyžaduje plánovitěho stanovení norem zásob, dodržovaných pracovníky socialistického obchodu.

Normy zásob určují v podstatě množství zboží, které pobývá po určitou dobu ve sféře oběhu ve formě zásoby. Pro stanovení norem zásob je třeba znát především dva činitele: dodávkový cyklus a dobu potřebnou k manipulaci se zbožím. Cyklus dodávek určuje nám dobu obchodního cyklu a doba potřebná k manipulaci

¹¹⁴⁾ K teoretickému řešení této otázky dává podnět článek „Wer soll verpacken: Einzelhandel, Großhandel oder Industrie?“ v časopise *Der Handel*, roč. 1956, čís. 4, str. 15–16.

se zbožím dobu pobytu zboží ve formě rezervní obchodní zásoby. Norma zásoby je pak zpravidla stanovena jako součet minimální zásoby, tj. sumy zboží ve formě rezervní obchodní zásoby potřebné ke krytí doby manipulace se zbožím a sumy zboží potřebné ke krytí poloviny doby obchodního cyklu.¹¹⁵⁾ Sumu zboží potřebnou ke krytí poloviny doby obchodního cyklu je možno zjistit poměrně snadno. Obtížnější je již stanovení potřeby, a tím i normy minimální zásoby. Při obecném rozboru v podmínkách kapitalistického řádu jsme předpokládali při stanovení minimální zásoby (rezervní obchodní zásoby) pouze potřebu krytí doby manipulace se zbožím. Z tohoto hlediska vychází též socialistická praxe. V nedávné době upozorňovali však pracovníci ekonomiky obchodu na vliv složitosti sortimentu a sezónnosti na stanovení minimální zásoby; tuto otázku „odborná literatura neřeší“.¹¹⁶⁾

Jako další činitel minimální zásoby zboží bývá uváděna pojistná zásoba zboží „pro každý případ“ nepravidelností v dodávkovém cyklu výroby a v pohybu zboží od velkoobchodu k maloobchodu. Zásadně je třeba v socialistickém hospodářství tohoto činitele, jímž jsou neočekávané nepravidelnosti v činnosti odbytových orgánů výrobních organizací či samého obchodu odstraňovat. Počítat s ním lze pouze potud, pokud nepravidelnost v dodávkách od výroby a nepravidelnost v pohybu zboží mezi jednotlivými články obchodu je vyvolávána takovou objektivní příčinou, jakou je nedokonalý stav produktivních sil socialistické společnosti. Potud je také možno hovořit o podílu na tvorbě minimální zásoby, který je společensky nutný. Zde je třeba též upozornit, že jsme doposud předpokládali tvorbu normy zásob zboží v obchodě jako v celku a nepřihlíželi k jeho rozčlenění na velkoobchod a maloobchod a tvorbu norem zásob pro tyto samostatné články. To 'co však bylo řečeno o vlivu nepravidelností v dodávkách z výroby i v odběru zboží maloobchodem od velkoobchodu, platí ve všech případech.

Je tomu však jinak, pokud sledujeme vliv sortimentu a sezónnosti. Vliv širě sortimentu a sezónnosti nemůže se výrazně projevit při ročním sledování a stanovení normy stavu zásoby zboží, pokud máme na mysli úhrn zboží skladovaného v socialistickém státě. Zde základem pro stanovení roční normy minimální zásoby veškerého zboží nemůže být nic jiného než pracnost a doba manipulace se zbožím. Ovšem ve velkoobchodě a maloobchodě projevuje se do jisté míry vliv širě sortimentu na tvorbu normy minimální zásoby, a to dvojím způsobem.

Předně se rozšiřováním sortimentu jak ve velkoobchodě, tak v maloobchodě prodlužuje doba na manipulaci se zbožím na skladě. Působilí tudíž různá širě sortimentu na minimální zásobu prostřednictvím změn v délce doby na manipulaci se zbožím ve skladě. Dále je třeba si uvědomit, že je zpravidla odlišný dodávkový cyklus z výroby do velkoobchodu, než jaký je vlastní odbytový cyklus velkoobchodu. Odbytový cyklus velkoobchodu je jen součástí celkového obchodního cyklu, který jsme si vyvodili při rozboru situace v kapitalistickém řádu a u nějž jsme si ukázali, že se má rovnat odbytovému cyklu výrobce. Odbytový cyklus velkoobchodu je tedy v určitém, relativně konstantním vztahu k odbytovému cyklu výroby. Vzhledem k tomu, že u různých druhů zboží složitějšího sortimentu jsou však různé dlouhé odbytové cykly výrobců, že na příklad dodávky určitého zboží z výroby přecházejí

¹¹⁵⁾ Zde je třeba upozornit na skutečnost, že v tomto případě sledujeme stanovení normy zásoby pouze v socialistickém obchodě a nesledujeme zásoby u odbytových organizací výrobců, jak jsme učinili v kapitole I, část III. Činíme tak proto, poněvadž za socialismu existuje zásadní oddělení obchodu od výroby a v této práci náklady oběhu budou sledovány pouze v socialistickém obchodě.

¹¹⁶⁾ F. Průšová—K. Morava: Normování zásob v obchodě, Socialistický obchod, r. 1956, str. 414.

do velkoobchodu v delších intervalech, než ve kterých odevzdává velkoobchod zboží celého sortimentu maloobchodu, je třeba i možno minimální zásobu, rezervní odbytovou zásobu velkoobchodu snížit, v obráceném případě zvýšit. Je tomu tak proto, že při výkyvech od průměrné doby odbytového cyklu výrobce při jednotlivých druhích složitěho sortimentu v prvním případě je možno práce spojené s přejímkou a zejména s odbavením zboží rozložit na delší dobu. V případě druhém je manipulační doba kratší, takže je nutno mít rezervní zásobu větší. Složitost sortimentu má tedy vliv na velikost minimální zásoby potud, pokud sledujeme jednotlivé druhy zboží. Z tohoto hlediska nepůsobí šíře sortimentu na tvorbu minimální zásoby prostřednictvím změn v rozsahu doby manipulace se zbožím, nýbrž různým rozložením této doby vzhledem k cyklu. Tolik k jednotlivým druhům zboží. Při tvorbě normy minimální zásoby veškerého zboží širokého sortimentu ve velkoobchodních skladech lze však předpokládat, že dochází k vyrovnání jednotlivých odchylek doposud sledovaných na jejich průměr, určující minimální zásobu.

Všechno to, co bylo řečeno o vlivu sortimentní šíře na minimální zásobu ve velkoobchodních skladech ve vztahu k výrobě, platí v plné míře i ve vztahu velkoobchodu a maloobchodu (pokud v maloobchodě jsou doby odbytu zboží z maloobchodní zásoby u různých druhů složitěho sortimentu různé v poměru k době odbytového cyklu velkoobchodu). Zároveň je třeba upozornit na skutečnost, že norma minimální zásoby v případě zásob zboží složitěho sortimentu bude pouze tehdy správná a bude vyjadřovat zásobu společensky nutnou, pokud sama šíře sortimentu bude odpovídat potřebám procesu reprodukce. K zajištění tohoto předpokladu jsou vypracovávány tzv. normy sortimentního minima (správněji optima), stanovené zejména podle druhu, zaměření a velikosti obchodních provozoven.

Vliv sezónnosti projevuje se na potřebě minimální zásoby, a tudíž se musí projevít i na tvorbě normy minimální zásoby potud, pokud sledujeme jednotlivé druhy zboží. Přirozeně, že vliv sezónnosti nepostihuje roční masu zboží ve formě zásoby. U jednotlivých druhů zboží (nebo celých skupin) je třeba k sezónnosti přihlížet jak ve velkoobchodě, tak v maloobchodě. Pro praxi obchodních podniků nestačí stanovit normu zásoby a v tom i normu minimální zásoby zboží bez přihlížení k sezónnosti zboží. Je třeba přistupovat k tomuto úkolu tak, že jsou stanoveny normy pro určitá roční období – zpravidla zde vystačí stanovení čtvrtletních norem. Pro naše zkoumání, při kterém nám jde o zjištění, jak plní, či lépe do jaké míry může plnit norma zásoby úlohu ukazatele, zda zásoba bude tvořena ve společensky nutném množství, můžeme se spokojit s poznatkem, že sezónnost vede ke změnám sumy zboží jistěho druhu ve formě zásoby, kterou je možno vyjádřit a stanovit normou.

Abychom mohli za socialismu obecně stanovit společensky nutnou dobu pobytu jednotky zboží ve formě zásoby, při jejímž určení hraje důležitou roli doba odbytového cyklu jako východisko doby velkoobchodního cyklu, je třeba se pozastavit u jejich vzájemného poměru. Při rozboru za kapitalismu se jasně ukázalo, že v ekonomice, ve které se všechny proporce tvoří živelně, musí se obě doby vzájemně rovnat, při čemž prvá je východiskem při tvorbě obchodního (velkoobchodního) cyklu. Za socialismu a zejména pak v období výstavby socialistické ekonomiky může nastat a namnoze nastává situace, kdy je třeba v jistém období či jistém odvětví národního hospodářství rozvíjet přednostně některé výrobní úseky i s jejich odbytovými orgány, aniž mohl být zároveň zajištěn i odpovídající vývoj obchodních složek. V takovém případě, kdy výrobce má vytvořeny subjektivní podmínky ke zkrácení odbytového cyklu, kdežto obchod, zejména jeho velkoobchodní složka je zavedena vzhledem k dosahování maximální hospodárnosti na dobu delšího cyklu, je třeba stanovit kompromisní řešení. Zkrácení odbyto-

vého cyklu výrobce nesmí vyvolat nadměrný růst spotřeby práce na zásobu zboží ve velkoobchodě. Doba odbytového i obchodního cyklu bude proto taková, při které úhrnná suma spotřebované práce na zboží ve formě zásoby bude co nejnižší. I za socialismu platí tedy pravidlo, že odbytový cyklus určuje obchodní, resp. velkoobchodní cyklus. Nelze však nepřihlédnout ke skutečnosti, že v řadě případů následkem různých podmínek při uskutečňování obou cyklů je třeba počítat i se zpětným působením obchodu na tvorbu odbytového cyklu.

Při splnění všech uvedených podmínek, o kterých jsme uvažovali, bude se společensky nutná doba pobytu zboží ve formě zásoby v socialistickém obchodě rovnat součtu jednotlivých společensky nutných dob pobytu zboží v jednotlivých formách zásoby (obdobně tomu, jak jsme na tvorbu společensky nutné doby poukázali při rozboru v podmínkách kapitalismu). Při splnění všech podmínek nám normy zásob vyjádří velikost sumy zboží, která pobývá společensky nutnou dobu ve formě zásoby. Anebo v přímé závislosti: budou vyjadřovat takovou situaci v obchodních článcích, při které jednotka zboží bude pobývat ve formě zásoby dobu společensky nutnou.

Zásadně lze tedy říci, že spotřeba práce na zboží ve formě zásoby, pokud se toto zboží zdržuje ve skladech v míře dané normou, je spotřebou společensky nutnou, a odpovídá tedy spotřebě práce při „normální formě zásoby“.

Jiná je ovšem otázka, zda normy zásob, tak jak jsou v socialistickém obchodě sestavovány, odpovídají obecným požadavkům, které jsme prozkoumali. Není našim úkolem a v naší úvaze nejde o to, abychom provedli obšírný kritický rozbor současné praxe normování zásob. Že v tomto smyslu dosavadní praxe zdaleka není dokonalá – o tom přirozeně nemůže být sporu. Při vypracování norem, které jsou stanoveny zpravidla na rok, vychází se u nás v praxi nejčastěji z plánovaného maloobchodního obrátu a přihlíží se k základním činitelům, jimiž je dodávkový cyklus a minimální zásoba. Určení doby cyklu a minimální zásoby se zdaleka neprovádí vyčerpávajícím způsobem podle zásad, vyjádřených v našem teoretickém rozboru. Zejména při určení cyklu hraje značnou roli vliv dosavadní praxe a nově ujednané dodávkové smlouvy. Jak minulé praxe, tak nově dodávkové smlouvy nemusí vždy odpovídat základním požadavkům, které jsme si vymezili.

„Plánování zásob zboží v soustavě obchodních podniků a závodů v současné době je neuspokojivé. V plánech obrátu zboží mnoha obchodních závodů a podniků zcela chybějí ukazatelé zásob zboží. Některé obchodní závody a podniky se omezují pouze na nepodložené průměrné ukazatele zásob zboží. Normativy zásob zboží nejsou často jednotlivým obchodním závodům, hlavně malým, sdělovány“.¹¹⁷⁾ Dopusud praxe vypadala namnoze tak, že „od skutečně dosažených celkových časových norem zásob zboží se odpočítaly časové normy, připadající na odhadnuté skutečné nadnormativní zásoby. Na základě těchto upravených skutečných časových norem se stanovily plánované časové normy zásob pro jednotlivé podniky, jako odhadnutá úhrnná veličina, která byla více nebo méně rozpočítána na jednotlivá odvětví a čtvrtletí. Z těchto časových norem zásob a plánovaného obrátu zboží vznikla početně ‚plánovaná zásoba‘, pro kterou neexistuje ekonomické zdůvodnění“.¹¹⁸⁾

Minulé praxe je ostře kritizována. Zároveň jsou však podávány návrhy na stanovení norem plánované zásoby, které by byly ekonomicky podložené. Podle

¹¹⁷⁾ Oblovackij F.: *Tovarnyje zapasy i vremja tovarново obraščeniija*, Sovětskaja torgovlja, roč. 1955, čís. 1, str. 37.

¹¹⁸⁾ Rohleder H., Illgen H., Eckardt S.: *Wir brauchen ökonomisch begründete Richtlage*, *Der Handel*, roč. 1955, čís. 22, str. 11 (pokr. čís. 23 a 24).

Rohledera „plánovaná zásoba (P) je průměrná zásoba, která se rovná průměru minimální (N) a maximální (V) zásoby:

plánovaná zásoba (P) = $\frac{N + V}{2}$ “. Maximální zásobou autor rozumí součet sumy

zboží, které bude realizováno během cyklu a sumy zboží v minimální zásobě. V podstatě ke stejnému poznatku jsme dospěli i v našem rozboru. Použijeme-li Rohlederovy terminologie a označení, pak ve smyslu naší úvahy: $P = \frac{V - N}{2} + N$.

Zásadní rozdíl v Rohlederově pojetí a našem zkoumání je však v tom, že Rohleder klade rovnítko mezi minimální zásobou a tzv. sortimentní železnou zásobou. Podle našeho soudu však minimální zásoba musí existovat i tam, kde je skladován pouze jednoduchý sortiment a kde je potřeba minimální zásoby vyvolávána pouze nutností doby manipulace se zbožím, tak jak o tom bylo již dříve hovořeno.

Přes všechny odchylky, vzniklé nedokonalým stanovením norem zásob v jednotlivých případech, lze však vhodně stanovené normy zásob (vyžadovalo by dalšího rozboru zjištění, zda též normy v průměru) pokládat za kritérium pro vymezení zásoby v normální či nenormální formě.

Pro zjištění, zda je za socialismu nutné, aby se doba pobytu zboží ve formě obchodní zásoby stala ze společenského hlediska nadbytečnou, není však rozhodující norma zásoby, nýbrž skutečnost, že socialismus vytváří předpoklady k tomu, aby nadbytečnou nebyla. V podmínkách socialistické ekonomiky je plánována nejen výroba, ale i spotřeba, objem spotřeby je plně zajišťován plánovitým stanovením kupních fondů obyvatelstva, takže neexistují objektivní příčiny k tomu, aby vznikaly zásoby a byla spotřebována práce na skladování zboží v nadbytečném měřítku. V socialismu neexistují tedy objektivní příčiny k tomu, aby docházelo ke spotřebě práce spojené s nadměrnou zásobou zboží vyvolanou spekulativními záměry a operacemi se zbožím a potížemi trhu, jak tomu bylo za kapitalismu. Neexistují objektivní příčiny ke vzniku spotřeby práce, která pozbývá charakter práce produktivní a představuje náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby.

Existují však podmínky, o kterých jsme se již zmínili v souvislosti s konečnou úpravou, tříděním a balením zboží, a to příčiny subjektivní, tkvící v nedokonalé práci hospodářských pracovníků, podmínky k tomu, aby na příklad následkem špatné plánovací, dodavatelské či odbytové praxe tvořily se zásoby v nadbytečném množství, vznikaly nadnormativní zásoby.¹¹⁹⁾ Následkem těchto subjektivních příčin může docházet k růstu spotřeby práce na jednotku zboží na příklad i při neúplném využití skladovacích zařízení. Lze tedy říci, že pokud jsou správně stanoveny normy zásob, potud každý „nadnormativ“ i „podnormativ“ znamená určité zvýšení spotřeby práce na jednotku zboží v zásobě, čímž dochází k jistým nadbytečným výdajům práce. Za těchto subjektivních podmínek, kdy „normální forma

¹¹⁹⁾ „Hromadění nadnormativních zásob je způsobeno především tím, že státní a družstevní organizace neuspokojivě zkoumají potřeby a požadavky pracujících ve městech a na venkově, takže předpokládají nesprávné objednávky zboží; vyplývá to z toho, že uvedené organizace nakupují z decentralisovaného fondu větší množství zboží, než jaké mohou prodat. Hromadění nadnormativních zásob zboží je způsobeno též nesouladem mezi plánem fondů zboží a plánem obratu zboží podle krajů a organizací a nejčastěji tím, že ceny zboží široké spotřeby nejsou vždy tvořeny správně“. Viz: Rozhodnutí ÚV BKS ze dne 7. XII. 1955: Za řešitelnou pojevtin-javenie na drzavnata i kooperavnata trgovia, Rabotničesko delo, roč. 1955, čís. 345, str. 2. Ze zmíněných fakt je zřejmé, že nezáleží pouze na dobré práci pracovníků obchodu, aby zásoby byly tvořeny ve společensky nutném rozsahu, nýbrž i na pracovnících v mnoha dalších úsecích řízení hospodářství socialistického státu.

zásoby mění se v „nenormální“, mění se i ekonomický charakter vynaložené práce. Je však třeba opětovně říci, že jde o jev pouze možný, nikolik objektivně nutný, a že socialistická společnost má všechny předpoklady k tomu, aby ne-li odstranila, pak alespoň snížila zmíněnou neproduktivní spotřebu práce ve sféře oběhu na minimum. /

Co se týče rozsahu nákladů spojených s pobytem zboží ve formě zásoby, pak za socialismu – proti kapitalistické praxi – jsou vytvářeny podmínky a je jich využíváno k snižování tohoto rozsahu v poměru k nákladům výroby zboží. Je tomu tak též proto, že se zmenšují ztráty na zboží – jak racionálnějšími metodami skladování, tak zkrácením doby pobytu zboží ve formě zásoby. Ztráty na zboží pobývajícím ve formě zásoby mají jednoznačný ekonomický charakter. Jde bezesporu i za socialismu o neproduktivní spotřebu zhmotnělé práce ve sféře oběhu. Normování ztrát na zboží nemá tudíž význam pro naši praxi členění nákladů oběhu do základní struktury. Jeho velký národohospodářský význam tkví však ve skutečnosti, že „vede hmotně odpovědné osoby k tomu, aby věnovaly zboží větší péči a zajišťovaly lepší podmínky pro jeho přepravu a skladování, posiluje vliv pracovníků obchodu na průmysl při prosazování lepší jakosti zboží, je jedním z opatření, která snižují náklady oběhu a usnadňuje hodnocení práce hmotně odpovědných osob“.¹²⁰⁾ Zkrácení doby pobytu ve formě zásoby je dosahováno tím, že plánování výroby a spotřeby a správné rozmístění zásob zboží za socialismu umožňuje zkrátit dobu pohybu zboží ve sféře oběhu na nutné minimum. Pokles nákladů spojených s pohybem zboží ve formě zásoby umožňuje snižovat i produktivní spotřebu práce na skladování, třebas má být uchování skladované užitné hodnoty věnována poměrně větší péče než za kapitalismu, a to v zájmu celé socialistické společnosti. Vcelku lze říci, že podstatného snížení nákladů spojených s existencí zásoby zboží je dosahováno na úkor nákladů vyvěrajících ze zboží formy výroby. Ty jsou proti situaci za kapitalismu sníženy nejen v poměru k nákladům výroby zboží, ale i v poměru k sumě ostatních nákladů oběhu..

Náklady spojené s dopravou zboží jsou i za socialismu, podobně jako v podmínkách kapitalistického řádu, spotřebou zhmotnělé a živé práce, vynaložené na fyzické přemístování zboží ze sféry výroby do sféry spotřeby. I za socialismu vynucuje si spotřeba přepravu a náklady s ní spojené; spotřeba si vynucuje, aby z potenciální užitné hodnoty se stala užitná hodnota skutečná. Za socialismu jsou poskytnuty všechny předpoklady k tomu, aby k přepravě zboží docházelo co nejúčelněji a v normálním rozsahu, který odpovídá potřebě plynulé socialistické produkce. Předně mizí možnost vzniku nákladů dopravy, jejichž příčinou je v podstatě kapitalistického řádu zakotvené váznutí oběhu či spekulativní operace jednotlivých kapitalistů i kapitalistických monopolů. Za druhé pak socialistické plánované hospodářství umožňuje provádět správnou organizaci cest pohybu zboží a účelné využívání dopravních prostředků. Následkem prvé skutečnosti odpadá nutnost a zmenšuje se možnost dopravy v nenormálním rozsahu, vynakládání nákladů oběhu, vyvěrajících ze zboží formy výroby. Jako následek druhé skutečnosti snižuje se navíc rozsah nákladů sloužících k přepravě, fyzickému pohybu zboží ve sféře oběhu v normální, pro proces reprodukce nutné podobě – snižuje se rozsah nákladů dopravy spojených s přemístováním užitné hodnoty. Vcelku lze tedy říci, že náklady spojené s dopravou zboží se v poměru k nákladům výroby

¹²⁰⁾ Bělov A.: K voprosu o potěrjach tovarov pri perevozkach, chranenii i prodaže, Sovětskaja trgovlja, roč. 1955, čís. 4, str. 13.

zboží za socialismu proti situaci za kapitalismu snižují a představují náklady oběhu vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu.

Přitom ovšem nelze zapomínat na skutečnost, že i za socialismu existuje možnost vzniku nenormální, společenské potřebě odporující přepravy, ke které může dojít ne hospodárným počínáním pracovníků obchodu a dopravy. Základním výchozím ukazatelem hospodárnosti přepravy je přepravní vzdálenost. S růstem přepravní vzdálenosti roste přirozeně množství práce spotřebované na pohyb zboží od výrobce ke spotřebiteli v dopravě. Již dříve jsme si ukázali, že za kapitalismu se přepravní vzdálenosti vzhledem ke kličkatosti cest za spotřebitelem (vyvolané spekulací a potížemi realizace) neustále prodlužují. Za socialismu plánovitým zkonalováním územního rozložení výrobních a spotřebitelských jednotek jsou vytvářeny předpoklady k soustavnému zkracování přepravních vzdáleností. V tomto smyslu „nejděležitějším momentem při sestavování plánu přepravy zboží ve velkoobchodních organizacích a výrobních podnicích je rájónování odbytu zboží výroby jednotlivých výrobních závodů nebo oblastí k spotřebním oblastem. Důležité je to, aby výrobní podniky nebo výrobní oblasti byly přiděleny ke spotřebním oblastem s ohledem na nejhospodárnější využití dopravních prostředků“.¹²¹⁾ Pohyby jednotlivých druhů zboží uvnitř socialistických států i jednotlivých výrobních oblastí dějí se při různých konkrétních přepravních vzdálenostech. Ukazatelem hospodárnosti přepravy zboží z hlediska vzdálenosti přepravy, a to jak pro jednotlivé socialistické státy, tak pro jednotlivé oblasti navzájem, jsou tak zvané průměrné přepravní vzdálenosti. U zboží určitého druhu průměrnou přepravní vzdálenost zjišťujeme jako vážený průměr jednotlivých vzdáleností v daném státě nebo oblasti. V socialistické ekonomice jde o to, aby jednotlivé konkrétní, a tím i průměrné přepravní vzdálenosti vyjadřovaly nejkratší vzdálenosti nutné pro uskutečňování socialistické reprodukce plynule a bez poruch. Ovšem i za těchto podmínek průměrné přepravní vzdálenosti v různých oblastech i státech budou různé (pro odlišné podmínky rozložení výrobních jednotek a míst potřeby, jako např. v SSSR a ČSR). Jsou však dány předpoklady ke spotřebě práce na dopravu uskutečňovanou v normálním, společensky nutném rozsahu.

Jenom s těmito předpoklady nelze ovšem v praxi vystačit. „Vzrůstá-li průměrná přepravní vzdálenost, soudí se, že se množí ne hospodárné přepravy, naopak klesá-li, pokládá se to za důkaz, že ne hospodárných přeprav ubývá. A přece tomu tak vždy není. Stručně řečeno, pokládáme za ne hospodárné vše, co není společensky nutné; nemůžeme se tudíž ani v dopravě omezit na měřítko, dané jen délkou přepravní cesty. Ne hospodárné jsou např. přepravy protisměrné, i když probíhají na velmi krátkou vzdálenost, poněvadž jsou zbytečné, rovněž tak zásilky do míst, v nichž se přepravovaný výrobek nebo materiál vyskytuje v dané době v dostatečném množství“.¹²²⁾ Je řada dalších činitelů, kteří mohou vést k nadměrné spotřebě na přepravu. Kromě nedokonalého zavádění a využívání

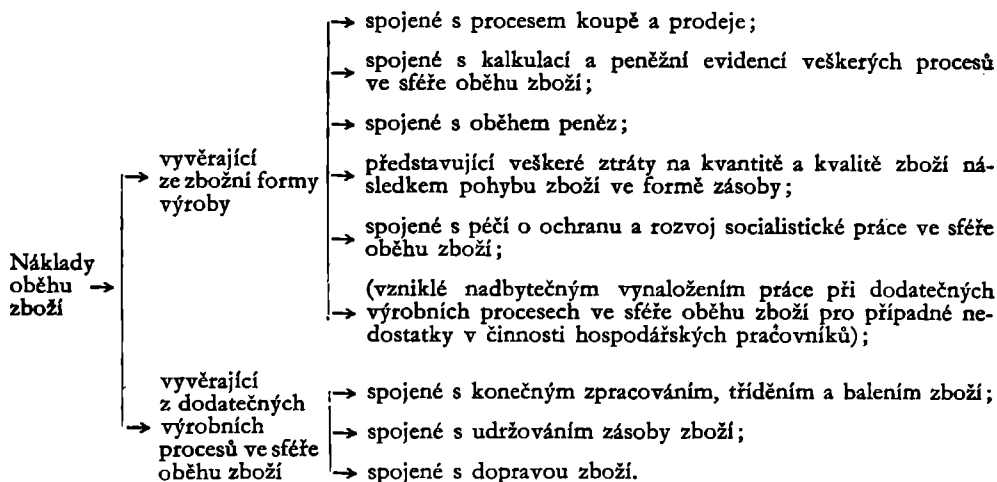
¹²¹⁾ Sacharov A.: Uporjadočit zavoz tovarov, Sovětskaja torgovlja, roč. 1955, čís. 11, str. 9 a 10. A. Sacharov se v tomto článku staví kriticky k nedostatkům v organizaci pohybu zboží a v plánování přepravy zboží v SSSR. Na řadě konkrétních příkladů ukazuje příčiny nadměrně dlouhé přepravy, vzniklé nesprávným územním rozložením výrobních a spotřebitelských jednotek. Jak nadměrně dlouhá, tak také vstřícná přeprava, vzniklá „v důsledku toho, že velkoobchodní organizace nedostatečně přihlížejí k rozmístění výrobních závodů — dodavatelů a k nejkratším cestám pohybu zboží a provádějí nesprávné přidělování výrobních závodů — dodavatelů ke spotřebním oblastem“ vede ke vzniku nenormální, společenské potřebě odporující spotřebě práce na přepravu zboží.

¹²²⁾ Matoušek L.: Přepravní vzdálenost a hospodárnost přepravy, Doprava 1956, čís. 9, str. 259.

tzv. „traťové přepravy“ bývá to hlavně nesprávné využívání ložné plochy dopravních zařízení, zejména železničních vagonů. Není-li řádně využíváno ložné plochy, roste nadbytečně spotřeba jak živá, tak zejména zhmotnělé práce na přepravu jednotky zboží. Důležitým činitelem, který může vyvolat nadměrnou spotřebu práce, je nesprávná volba druhu dopravních prostředků. U různých druhů zboží je třeba stanovovat rozmezí maximální hospodárnosti podle druhu přepravy. Tak na příklad u nás „lze pokládat za účelné, aby vzdálenost zhruba do 50 km obsluhovala doprava silniční, vzdálenosti větší doprava železniční, po případě vodní“.¹²³⁾ Jsou-li porušovány zmíněné obecné zásady, dochází při přepravě zboží ke spotřebě práce v nadbytečném množství, vznikají náklady nenormální dopravy, které, jak již bylo dříve podrobněji vyloženo, mají charakter neproduktivního vynaložení práce, takže je můžeme začlenit do skupiny nákladů oběhu vyvěrajících ze zboží formy výroby.¹²⁴⁾

Přehled o členění nákladů oběhu do jejich základní struktury za socialismu nám nyní, po ukončení hrubého rozboru jejich ekonomické povahy, poskytuje toto schéma:

*Schéma základní struktury nákladů oběhu zboží
(v podmínkách socialistického výrobního způsobu)*

¹²³⁾ Matoušek L.: Převážná vzdálenost a hospodárnost přepravy, *Doprava*, 1956, čís. 9. Vhodnost volby dopravních prostředků je různá nejen podle druhu zboží, ale i podle různých oblastí a zemí. Počet kilometrů, při kterých je ze společenského hlediska účelné přejít z automobilové dopravy na železniční, je na př. podstatně vyšší v SSSR než v naší republice. Značným nedostatkem současné praxe je nevhodné používání želez. přepravy při krátkých přepravních vzdálenostech. Příčin toho je celá řada a je nutno je hledat dokonce i v soustavě úhrady dopravních nákladů. Vždyť např. dodavatelé „při srovnávání účinnosti přepravy na různých druzích dopravních prostředků nezdědka vycházejí pouze z tarifů a neberou v úvahu všechny náklady spojené s dodávkami zboží, jsou to: náklady na nakládání a vykládání, práce na přípravu vagonů a na dopravu zboží po železniční vleče“ atd. Viz článek A. Valjakina: Šíře ispoľzovať avtotransport dlja inogorodnich perevozok, *Sovětskaja torgovlja*, roč. 1955, čís. 12, str. 18.

¹²⁴⁾ Je přirozené, že v našem rozboru jsme se zabývali pouze základními příčinami vzniku, nákladů nenormální dopravy. Kladem současné teoretické literatury je, že si začíná všimnout i příčin méně typických. Tak např. S. Ochocký v článku „O šrodkach realizacij planu obnizki

IV. Činitelé změn v proporcí základní struktury nákladů oběhu

Každý výrobní způsob, který zachovává zbožní výrobu, a tím i oběh zboží, má ve své podstatě základní činitele, kteří působí na vývoj zmíněných proporcí, na vývoj základní struktury nákladů oběhu. Náklady oběhu se v socialistické společnosti objevují v peněžní formě převážně jako náklady obchodních podniků. Socialistický obchod, jak je obecně známo, tím že uskutečňuje oběh zboží zajišťováním neustálého pohybu zboží od výrobce ke spotřebiteli, zaujímá postavení důležitého nástroje v procesu reprodukce. Ta je jednotou výrobního procesu, rozdělování, oběhu a spotřeby. I když v uvedené jednotě nadřazenou úlohu hraje výroba, cílem socialistické reprodukce je sama spotřeba, vyjádřená požadavky základního ekonomického zákona socialismu. Vývoj nákladů oběhu a jejich základní struktury za socialismu musíme tudíž zkoumat v úzké souvislosti se zkoumáním působení jak základního ekonomického zákona socialismu, tak i ostatních objektivně působících ekonomických zákonů, s působením tohoto zákona spjatých, zejména zákona plánovitého, proporčního národního rozvoje národního hospodářství aj.

Skutečnost, že v podmínkách socialistického způsobu výroby nepůsobí takové ekonomické zákony jako zákon nadhodnoty, zákon anarchie a konkurence aj. znamená, že nepůsobí činitelé, kteří formovali proporcí v základní struktuře nákladů oběhu způsobem charakteristickým pro kapitalistický výrobní způsob. Již při výkladu vývoje proporcí základní struktury nákladů oběhu v podmínkách soudobého kapitalismu jsme si ukázali, jak honba za nejvyšším ziskem, nutnost dosahování maximálního zisku při realizaci zboží na trhu vynucuje si neustálé narůstání nadbytečného obchodního aparátu, reklamy, nenormálního, spekulativního skladování a přepravy zboží, s růstem spekulativních transakcí na burzách rostoucích mamutích nákladů oběhu peněz a ohromných nenormálních ztrát na zboží, vyvolaných jak spekulativním skladováním a přepravou, tak i spekulativním ničením zboží monopóly. Podobně prohlubující se rozpor mezi výrobou a trhem v podmínkách působení zákona konkurence a anarchie vede opět k neustálému zbytnování nákladů spojených s procesem koupě a prodeje, kalkulací a peněžní evidencí veškerých procesů ve sféře oběhu, s oběhem peněz, nákladů spojených s nenormálním skladováním a přepravou zboží, které stále obtížněji hledá koupěschopného spotřebitele, k narůstání ztrát na kvantitě a kvalitě zboží při nenormální dopravě a skladování vzniklých, nákladů na reklamní úpravu a balení zboží, které nejde na odbyt. V podmínkách rozšířené reprodukce za kapitalismu uskutečňoval se růst objemu obratu zboží. V absolutní části rostly jak náklady oběhu vyvěrající ze zbožní formy výroby, tak náklady vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu. Působení zákona nadhodnoty a zákona konkurence a anarchie vyvolávalo však ještě další růst nákladů oběhu, v tomto případě ovšem pouze v položce nákladů oběhu vyvěrajících ze zbožní formy výroby. Šlo tedy za kapitalismu o trvalé činitele, kteří výrazně působili na proporcí základní struktury nákladů oběhu, a to v neprospěch nákladů produkčních.

Skutečnost, že v podmínkách socialistického způsobu výroby působí takové ekonomické zákony jako zákon zabezpečení maximálního uspokojování neustále rostoucích materiálních a kulturních potřeb celé společnosti nepřetržitým růstem a zdoko-

kosztów w obrotach towarowych" (Gospodarka Planowa, roč. 1954, č. 12, str. 22 a 23) uvádí, že neproduktivní náklady na dopravu zboží vznikají nejen „nedbalostí a nedostatky v distribuci zboží“, ale vyplývají „i z organizačních nedostatků dopravního aparátu. K nim patří nedostatečná dokumentace oběhu dopravních prostředků, nedostatečná kontrola jejich využití nebo nedostatek vhodného technického vybavení pro udržování vozidel“.

nalování socialistické výroby na základě nejvyšší techniky, zákon plánovitého proporcionálního rozvoje národního hospodářství aj. znamená, že působí činitelé, kteří formují proporce v základní struktuře nákladů oběhu novým, doposud nebyvalým způsobem, charakteristickým pro socialistický hospodářský řád. Zabezpečování maximálního uspokojování potřeb celé společnosti růstem výroby si vyžaduje, aby v socialistické společnosti byla společenská práce v co nejvyšší možné míře vynakládána ve výrobním, produktivním procesu. To znamená, že ke spotřebě neproduktivní práce může za socialismu docházet pouze v míře nutné k tomu, aby co nejrychleji rozvíjející se výroba mohla vždy v dané situaci co nejlépe sloužit spotřebě.

Proporce mezi spotřebou produktivní a neproduktivní práce v socialistické společnosti vyplývá z objektivních potřeb, antagonisticky odlišných od živelně se vyvíjejících rozporů kapitalistické zboží výroby. Za socialismu existuje objektivní nutnost, aby se tato proporce utvářela a vyvíjela plánovitě, a to nejen ve společnosti jako v celku, ale i v samé sféře oběhu zboží. Působení základního ekonomického zákona socialismu a zákona plánovitého proporcionálního rozvoje národního hospodářství se v našem případě projevuje v tom, že socialistická společnost v zájmu rozvoje socialistické ekonomiky, a tím i v zájmu všech občanů nemůže připouštět takovou spotřebu neproduktivní práce ve sféře oběhu, která by jakýmkoli způsobem omezovala harmonický růst národního hospodářství. Jde o spotřebu práce představující náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby, která je pro uskutečňování plynulého procesu rozšířené reprodukce za socialismu nadbytečnou.

Zde však již nejde ani o to, aby snad za socialismu byla odstraňována nadbytečná práce, odstraňovány náklady oběhu vzniklé za kapitalismu specifickými obtížemi trhu a spekulacním charakterem kapitalistického obchodu. Zde jde o to, že za socialismu společnost vyžaduje, aby rychlého růstu techniky a metod organizace práce bylo používáno k dosahování úspor společenské práce při uskutečňování procesů koupě a prodeje, kalkulace a peněžní evidence, oběhu peněz i dosahování úspor při ztrátách na zboží v nejširším rozsahu. Působení základního ekonomického zákona socialismu a zákona plánovitého proporcionálního rozvoje národního hospodářství představuje nejobecnější, trvalé činitele, kteří za socialismu výrazně utvářejí proporce základní struktury nákladů oběhu, a to v neprospěch neproduktivní spotřeby práce, nákladů oběhu vyvěrajících ze zboží formy výroby.

I v podmínkách rozšířené reprodukce za socialismu uskutečňuje se, a to rychleji než za kapitalismu, růst objemu obratu zboží, nezávisle na tom, že sféra oběhu tržního zboží je omezena. I za socialismu můžeme předpokládat, že s růstem objemu obratu zboží zvětšují se v absolutní částce jak náklady vyvěrající ze zboží formy výroby, tak náklady oběhu vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu zboží. Tento předpoklad uvádíme nezávisle na tom, že v určité fázi vývoje socialistického obchodu v podmínkách přechodného období od kapitalismu k socialismu radikální zásady do organizace oběhu zboží mohly přinést naopak absolutní pokles nákladů oběhu zvláště v položce neproduktivních nákladů, i při poměrně rychlém růstu objemu obratu zboží. Působení základního ekonomického zákona socialismu a zákona plánovitého proporcionálního rozvoje národního hospodářství se vcelku projevuje pomalejším růstem absolutní částky nákladů oběhu vyvěrajících ze zboží formy výroby proti nákladům produktivním. V určitých dobách, kdy díky nové technice a organizaci práce zaváděné v obchodě na základě novátorských metod pracovníků v obchodě dochází k výrazné úspoře neproduktivní práce, může dokonce nastat i ta situace, že náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby nejen ve své absolutní částce nerostou, ale dokonce klesají. Je tomu tak tehdy, když růstem obratu zboží je vyvolávána spotřeba nové neproduktivní práce pomaleji, než jakým

tempem dochází k její úspoře. S neměnnou platností nám však dosavadní obecný rozbor pomohl pochopit to, co již bylo naznačeno, že totiž působení ekonomických zákonů socialismu vyvolává relativní pokles nákladů oběhu vyvěrajících ze zboží formy výroby, změnou základní struktury v neprospech těchto nákladů.

Jestliže jsme ukázali, kteří podstatní činitelé vyvolávají změněnou proporcí základní struktury nákladů oběhu za socialismu od téže proporce za kapitalismu a kteří též vyvolávají její odlišný vývoj, pak v dalším bude nutno si všimnout řady souvislostí, zpřesňujících dosavadní obecnou úvahu. Bez určení bližších souvislostí a vlivů, které působí na vývoj proporce základní struktury nákladů oběhu, nebylo by možno ani přistoupit ke konkrétnímu rozboru vývoje základní struktury nákladů oběhu v naší lidově demokratické ČSR. Půjde tedy v dalším o to, aby byly zjištěny faktory, které na základě působení uvedených obecných činitelů konkrétně utvářejí proporcí základní struktury, aby byl stanoven rozsah tohoto vlivu a možnost jeho zkoumání. Půjde zpravidla, jak vyplývá z dalšího, o činitele, kteří byli v praxi evidence a plánování nákladů oběhu doposud zkoumání pouze z hlediska objemu poměrných nákladů, z hlediska snižování nákladů oběhu v celku v poměru k objemu obratu zboží. Z otázky vlivu změn v objemu obratu zboží na proporcí základní struktury nákladů oběhu je také nutno vyjít v naší další analýze.

Vliv změn v objemu obratu zboží na proporcí základní struktury nákladů oběhu.

Sledujeme-li vzájemnou souvislost růstu rozsahu obratu zboží a nákladů oběhu, pak nám k určení změn v proporcích základní struktury nákladů oběhu do jisté míry může napomáhat členění nákladů oběhu na tak zvané proměnné náklady a na náklady poměrně stálé. Toto třídění, jehož se užívá při plánování a evidenci nákladů oběhu a při rozboru vývoje nákladů oběhu, vychází z poznatku, že růst nákladů oběhu je u různých povah konkrétní práce vynakládané ve sféře oběhu různou měrou závislý na růstu obratu zboží. Dělí se tedy náklady na proměnné, které jsou značně závislé na změnách v rozsahu obratu zboží, a na náklady poměrně stálé, které jsou méně závislé na rozsahu obratu zboží.

Tato metoda má značné nedostatky. Hlavním nedostatkem je ta skutečnost, že o proměnných a poměrně stálých nákladech nelze hovořit v absolutním pojetí. Učlenění je velmi relativní a našemu zkoumání by velmi pomohlo roztržidění nákladů oběhu provedené na základě stanovení koeficientů zmíněné proměnnosti, sledované u jednotlivých nákladů oběhu různých konkrétních spotřeb práce. Takovému stanovení koeficientů proměnnosti u jednotlivých prací ve sféře oběhu by nám umožnilo přesně vyjádřit změny v rozsahu spotřeby prací spadajících jak do kategorie nákladů oběhu vyvěrajících ze zboží formy výroby, tak do kategorie nákladů oběhu vyvěrajících z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu, změny v základní struktuře, vyvolané v život změnami v rozsahu obratu zboží. Obtížnost stanovení koeficientů proměnnosti je dána tím, že v socialistickém obchodě probíhá neustálý proces zvyšování produktivity práce, zlepšování organizace a materiálně technické základny pohybu zboží ke spotřebitelům, takže koeficienty proměnnosti nemohou být pojímány mechanicky jako neměnné veličiny.

Ke zjištění zásadní tendence ve vývoji proporce základní struktury nákladů oběhu následkem růstu obratu zboží nám však postačí, budeme-li sledovat proměnnost jednotlivých nákladů oběhu v základní struktuře podle třídění na proměnné a poměrně stálé náklady oběhu. Z tohoto hlediska označujeme:

a) náklady spojené s procesem koupě a prodeje – pokud představují spotřebu živé práce, převážně jako proměnné, zčásti jako poměrně stálé (zvýšení obratu zboží vyžaduje si sice větší spotřebu živé práce, avšak k tomuto zvýšení vynakládané práce

na proces koupě a prodeje někdy buď vůbec nedochází nebo toto zvýšení nemusí být vždy přímo úměrné zvýšení obratu. Skutečnost, že běží o náklady oběhu, které v různých situacích figurují buď jako proměnné, v jiných jako poměrně stálé náklady, je ve mzdové praxi vyjádřena systémem časových a úkolových mezd a systémem prémie v obchodě, které z části závisí, z části nezávisí na procentu překročení plánu obratu zboží. Začlenění v tomto případě není tedy jednoznačné a pro evidenční praxi vyplývá jako kritérium procento, o které vzrostou mzdy v poměru k růstu obratu zboží. Proti tomu u ostatních nákladů práce ve sféře oběhu můžeme hovořit o podstatně výraznějším stupni proměnnosti, který nám umožňuje, přestože existují i zde výjimky, poměrně jednoznačně náklady třídit na proměnné a poměrně stálé);

b) náklady spojené s procesem koupě a prodeje, pokud představují spotřebu zhmotnělé práce, jako poměrně stálé;

c) náklady spojené s kalkulací a peněžní evidencí veškerých procesů ve sféře oběhu zboží jako poměrně stálé;

d) náklady spojené s oběhem peněz jako proměnné;

e) náklady představující veškeré ztráty na kvantitě a kvalitě zboží následkem pobytu zboží ve formě zásoby jako proměnné;

f) náklady spojené s péčí o ochranu a rozvoj socialistické práce ve sféře oběhu zboží jako proměnné potud, pokud jsou hrazeny a vynakládány z příspěvků, stanovených procentem z obratu;

g) náklady spojené s konečným zpracováním, tříděním a balením zboží jako proměnné;

h) náklady spojené s udržováním zásoby zboží jako proměnné;

i) náklady spojené s dopravou zboží jako proměnné.

Lze říci, že absolutní částka nákladů oběhu označených jako náklady proměnné se mění podle změny objemu obratu zboží. Jejich poměrná výše k položce obratu zůstává sice beze změny, avšak mění se jejich poměrná výše k položce ostatních nákladů oběhu. V případě nákladů oběhu, označených jako poměrně stálé, absolutní částka nákladů zůstává při změněném rozsahu obratu zboží beze změny. Výše této části nákladů oběhu však v relaci k položce obratu při růstu obratu zboží klesá, při zmenšování obratu zboží stoupá. Zároveň dochází k podobným změnám, a to procentuálně ještě výraznějším, v jejich poměrné výši k položce ostatních nákladů oběhu.

I když je třeba opětovně zdůraznit, že uvedené třídění nelze brát v absolutním pojetí, a to zvláště proto, že se v praxi evidence a plánování nákladů oběhu vychází z kalkulačních hledisek, přesto nám umožňuje dojít k závažnému závěru, že totiž poměrně stálé náklady lze nalézt pouze ve skupině nákladů oběhu zboží vyvěrajících ze zbožní formy výroby. Naproti tomu všechny náklady oběhu vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu mají charakter nákladů proměnných.

Zvýšení rozsahu obratu zboží za socialismu vyžaduje si zpravidla v absolutní částce vyšších nákladů oběhu. Na základě předešlých zjištění vidíme, že růst nákladů oběhu neuskutečňuje se však beze změn v jejich základní struktuře. Zvýšený rozsah obratu zboží vyvolává rychlejší růst nákladů oběhu vyvěrajících z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu, proti nákladům vyvěrajícím ze zbožní formy výroby, u nichž se řada položek jeví jako náklady poměrně stálé. Jako následek růstu obratu zboží za socialismu musí se tedy měnit i vnitřní proporce základní struktury nákladů oběhu. Jelikož se pak za socialismu v souladu s potřebami pracujících, v souladu a požadavky základního ekonomického zákona socialismu neustále a plánovitě zvětšuje obrat zboží začleňováním stále většího množství výrobků

do fondů spotřebního zboží, jeví se rozsah obratu zboží jako trvalý činitel, působící (potud, pokud se za socialismu bude udržovat a rozvíjet oběh zboží) na to, aby se měnila relace v proporcí základní struktury nákladů oběhu ve prospěch nákladů produktivních, nákladů vyvěrajících z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu.

Růstu objemu obratu zboží je dosahováno jak rozvojem extenzivní, tak i intenzivní činnosti obchodních orgánů. Vliv změn v objemu obratu zboží na proporcí základní struktury nákladů oběhu nelze proto zkoumat pouze z hlediska změn v extenzivní činnosti socialistického obchodu, nelze pouze sledovat, do jaké míry v širším rozsahu obíhající zboží rozšiřuje spotřebu živé a zhmotnělé práce na oběh (zřizováním nových obchodních jednotek, začleňováním dalších pracovníků do obchodní činnosti apod.).

Vliv změn v objemu obratu zboží na proporcí základní struktury je nutno zkoumat též z hlediska zintenzivnění činnosti socialistického obchodu, ke kterému dochází při zvyšování objemu obratu zboží urychlením oběhu zboží (při lepším využití prostředků socialistického obchodu, zejména oběžných prostředků, při urychlení jejich obratu apod.). Dosavadní rozbor musíme tudíž dále rozvádět tím způsobem, že budeme změny v obratu zboží, a tudíž i změny v základní struktuře sledovat v souvislosti se zrychlováním oběhu zboží, které představuje podstatnou část oběžných prostředků socialistických obchodních organizací.

Vliv změn v rychlosti oběhu zboží na proporcí základní struktury nákladů oběhu.

Změny v rychlosti oběhu zboží v socialistickém obchodě mohou být uskutečňovány ve větší či menší závislosti na změnách objemu obratu zboží. Objem obratu zboží může poměrně zůstat nezměněn, přestože rychlost oběhu zboží, které, jak již bylo konstatováno, představuje převážnou část oběžných prostředků obchodních podniků, vzrůstá nebo klesá. V jiném případě potřeba změny v objemu obratu zboží, zvláště při růstu objemu obratu zboží, může vyvolat potřebu změn v rychlosti oběhu zboží. Má-li socialistický obchod hospodárně uskutečnit pohyb stále větší masy zboží ke spotřebiteli, musí pohyb jednotlivých zboží urychlit.

V prvním případě, kdy rychlost oběhu zboží předstihuje rychlost růstu objemu obratu zboží, dochází k absolutní úspoře nákladů oběhu. V druhém případě, kdy růstu objemu obratu zboží je dosahováno při souběžném růstu rychlosti oběhu zboží, vzniká relativní úspora nákladů oběhu v poměru k obratu zboží. V každém případě rychlost oběhu zboží a potřeba oběžných prostředků jsou si nepřímo úměrné. Proto ať již v prvním či druhém sledovaném případě urychlení obratu oběžných prostředků v socialistickém obchodě má velký národohospodářský význam při dosahování stále vyšší hospodárnosti, a nelze tudíž ani přehlížet jeho vliv na proporcí základní struktury nákladů oběhu.

Změny v rychlosti oběhu zboží vedou nezbytně ke změnám řady položek nákladů oběhu. Přitom musíme vycházet z té skutečnosti, že za socialismu požadavky stále vyšší hospodárnosti si vynucují prosazování tendence jak absolutního, tak i relativního poklesu nákladů oběhu. K tomuto poklesu dochází proto, poněvadž za socialismu je požadavky nejvyšší hospodárnosti vyvoláván nejen úměrný růst rychlosti oběhu zboží, aby byly splněny požadavky, které na obchod klade socialistická výroba a spotřeba rozšiřováním objemu obratu zboží, ale navíc i přednostní růst rychlosti oběhu zboží proti růstu objemu jeho obratu. Taková je objektivní tendence, která se prosazuje za socialismu, a to v takové míře, jakou umožňuje vývoj podmínek urychlování oběhu v socialistickém obchodě.

Urychlování oběhu zboží v podnicích socialistického obchodu může být brzděno na příklad chybami v průzkumu spotřebitelské poptávky, které ve svých důsledcích

vedou k prodlužování doby pobytu zboží ve formě zásoby, a to tehdy, když zboží určitého sortimentu buď zásadně neodpovídá potřebě obyvatelstva, anebo neodpovídá potřebě při nesprávném rozmístění do jednotlivých různých spotřebitelských oblastí. Urychlování oběhu může být brzděno na příklad i tím, že obchodní organizace nevyžadují důsledně na výrobě řádné plnění smluveného sortimentu a jakosti zboží. Ve všech případech jde o dočasné činitele zpomalování rychlosti oběhu zboží. Dočasné proto, poněvadž vznikají ze subjektivních příčin nedokonalou prací hospodářských pracovníků v socialistickém obchodě. V žádném případě však nemohou natrvalo zabrzdit prosazování se objektivní tendence urychlování oběhu zboží, která má trvalý charakter a představuje proto trvalého činitele působícího na základní strukturu nákladů oběhu.

V dalším jde nyní o to, abychom zjistili, do jaké míry jsou jednotlivé položky nákladů oběhu v nepřímém poměru závislé na rychlosti oběhu zboží, do jaké míry jsou tedy proměnné, či do jaké míry jsou poměrně stálé.

Při změnách v rychlosti oběhu zboží vznikají odlišné náklady zejména potud, pokud jsou přímo i nepřímo spjaté s délkou doby pobytu zboží ve formě zásoby. Na základě této skutečnosti můžeme stanovit:

- a) náklady spojené s procesem koupě a prodeje – převážně jako poměrně stálé,
- b) náklady spojené s kalkulací a peněžní evidencí – jako poměrně stálé,
- c) náklady spojené s oběhem peněz – jako proměnné,
- d) náklady představující veškeré ztráty na kvantitě a kvalitě zboží následkem pobytu zboží ve formě zásoby jako proměnné,
- e) náklady spojené s péčí o ochranu a rozvoj socialistické práce ve sféře oběhu jako poměrně stálé,
- f) náklady spojené s konečným zpracováním, tříděním a balením zboží převážně jako poměrně stálé,
- g) náklady spojené s udržováním zásoby zboží jako proměnné,
- h) náklady spojené s dopravou zboží jako poměrně stálé.

Nemožnost jednoznačného označení některé ze dvou skupin ekonomickou povahou odlišných nákladů oběhu jako nákladů proměnného či poměrně stálého charakteru činí nám velmi obtížnou naši snahu o vyjádření změněného poměru produktivní a neproduktivní spotřeby práce ve sféře oběhu. K tomu, abychom mohli přesně stanovit zkoumaný změněný poměr, museli bychom znát procentuální podíl jednotlivých položek nákladů oběhu na celkových nákladech a přitom i koeficient jejich proměnnosti. Již při zřejmém pohledu na jednotlivé položky nákladů lze však usuzovat, že nejvyšší koeficient proměnnosti mají právě náklady spojené s pobytem zboží ve formě zásoby, a že tudíž zrychlování oběhu zboží za socialismu povede ke změně proporce-základní struktury nákladů oběhu následkem rychlejšího poklesu nákladů oběhu vyvěrajících z dodatečných výrobních procesů proti nákladům oběhu vyvěrajícím ze zboží formy výroby.

Doposud jsme předpokládali, že ke změnám v proporcích základní struktury nákladů oběhu dochází následkem změn v objemu obratu či rychlosti oběhu masy zboží, aniž bychom přihlíželi k vnitřní struktuře této masy zboží.

Vliv změn ve struktuře obratu zboží na proporcích základní struktury nákladů oběhu

Jak vyplývá z minulých poznatků, rovná se suma nákladů oběhu v socialistickém obchodě součtu nákladů na pohyb masy různých druhů zboží ke spotřebitelům. U různých druhů zboží jsou však na základě rozličných fyzikálních a technologických vlastností těchto zboží i různě velké náklady oběhu. U různých druhů zboží je na

příklad různě veliký stupeň konečného zpracování a úpravy před prodejem, různě velká doba pobytu ve formě zásoby, jsou různé přepravní náklady a ztráty na obalech i na zboží samém. U různých druhů zboží jsou tedy i rozličné poměrné výše nákladů oběhu, které si pohyb tohoto zboží vyžaduje. Při rozboru a plánování nákladů oběhu je proto nutno počítat se strukturou obratu zboží. Údaje o nákladech oběhu, rozčleněných podle jednotlivých skupin zboží v poměru k poloze obratu zboží příslušného sortimentu poskytují nám možnost stanovit u jednotlivých druhů zboží jejich koeficienty nákladovosti. Změna struktury obratu zboží v socialistické společnosti musí totiž vést ke změně v relaci nákladů oběhu k poloze obratu zboží, a to i tehdy, když se objem obratu zboží nemění.

Předmětem našeho zkoumání nejsou však změny v relaci nákladů oběhu k objemu obratu zboží, nýbrž v proporcí základní struktury nákladů oběhu. Z tohoto hlediska je nutno si opět rozdělit jednotlivé náklady oběhu na proměnné a poměrné stálé. Tentokrát ovšem na proměnné náklady, které jsou značně závislé na změnách ve struktuře obratu zboží a na poměrné stálé, to znamená takové, které jsou na změnách ve struktuře obratu zboží nezávislé. Tak můžeme označit:

- a) náklady spojené s procesem koupě a prodeje převážně jako proměnné;
- b) náklady spojené s kalkulací a peněžní evidencí veškerých procesů ve sféře oběhu jako poměrné stálé;
- c) náklady spojené s oběhem peněz ponejvíce jako poměrné stálé, zčásti jako proměnné (a to pouze tehdy, kdy změna ve struktuře obratu zboží vyvolává pomalejší či rychlejší obrat zboží, a tím i odlišnou potřebu úvěru);
- d) náklady představující veškeré ztráty na kvantitě a kvalitě zboží následkem pobytu zboží ve formě zásoby jako proměnné;
- e) náklady spojené s péčí o ochranu a rozvoj socialistické práce ve sféře oběhu zboží jako poměrné stálé;
- f) náklady spojené s konečným zpracováním, tříděním a balením zboží jako proměnné;
- g) náklady spojené s udržováním zásoby zboží jako proměnné;
- h) náklady spojené s dopravou zboží jako proměnné.

Proti prvému a částečně i druhému případu zkoumaných činitelů, kdy nám rozbor proměnnosti jednotlivých nákladů oběhu při změnách v objemu obratu a rychlosti oběhu zboží více méně jednoznačně ukázal na nutnost změn v proporcí základní struktury a na stálou tendenci vývoje této proporce, v tomto případě, kdy sledujeme změny ve struktuře obratu, nemůžeme zdaleka vyhraněně klasifikovat obě skupiny nákladů oběhu výrazně odlišným stupněm proměnnosti. Náklady vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu jeví se vždy jako proměnné, avšak o nákladech oběhu vyvěrajících ze zboží formy výroby nelze a priori říci, že převažují v podobě nákladů poměrné stálých. Ztíženou situaci bychom měli i tehdy, kdybychom znali procentuální podíl jednotlivých nákladů oběhu na celkových nákladech i koeficient jejich proměnnosti. Lze snadno pochopit, proč obě skupiny nákladů oběhu nemůžeme tentokrát výrazně odlišit stupněm proměnnosti, neboť socialistická obchodní síť je budována na takových kádrových a materiálně technických předpokladech, že je schopna bez velkých výkyvů ve spotřebě na oběh vynakládané práce zvládat změny ve struktuře obratu zboží.

Přitom je třeba uvést, že socialismus nezná takových výrazných a poměrně v krátkých údobích uskutečňovaných změn ve struktuře obratu zboží, jak tomu bylo na anarchickém kapitalistickém trhu.

Sledování vlivu změn ve struktuře obratu zboží na proporcí v základní struktuře nákladů oběhu za socialismu má proto pro hospodářskou praxi pouze doplňu-

jící význam. Výrazněji se totiž změny ve struktuře obratu projevují jako činitelé změn v proporcí nákladní struktury nákladů oběhu pouze tehdy, když se ve společnosti podstatně mění struktura obratu. Tak je tomu na příklad v době přechodu od kapitalismu k socialismu, kdy dochází k vystřídání kapitalistické zboží výroby zboží výrobou zvláštního druhu. V takových podmínkách dochází k podstatné změně struktury obratu zboží proti situaci za kapitalismu zúžením oběhu tržního zboží, a to v jádře hlavně na předměty individuální spotřeby. Sledování všech těchto okolností má tedy závažný význam zejména potud, pokud bychom chtěli srovnávat poměr spotřeby produktivní a neproduktivní práce ve sféře oběhu v kapitalistickém a dnešním socialistickém obchodě. V našem výčtu činitelů, kteří působí na proporcí základní struktury nákladů oběhu, nemohl ovšem vliv změn ve struktuře obratu zboží chybět, a to kromě jiného také proto, poněvadž v socialistické plánovací praxi se vlivem změn ve struktuře obratu zboží na celkovou výši nákladů oběhu počítá jako se závažným činitelem. Při rozboru a plánování nákladů oběhu používá se i některých dalších hledisek.

Předně je sledován vliv organizačních změn a změn v rozmístění obratu zboží na náklady oběhu. V tomto případě jde zpravidla o změny v rozmístění výrobních a obchodních jednotek, ve frekvenci dovážky zboží, v organizaci spojů a podobně. Potud, pokud organizační změny vedou ke změnám v rozsahu obratu a rychlosti oběhu zboží, potud se nesporně projevují i ve změněné proporcí základní struktury nákladů oběhu. Je pochopitelné, že socialistický stát činí uvědoměle taková organizační opatření, která slouží zvyšování obratu a urychlování oběhu zboží. Je pochopitelné, že tudíž organizační změny, které zpravidla vedou k poklesu obou složek základní struktury nákladů oběhu, vedou zároveň k rychlejšímu poklesu nákladů oběhu vyvěrajících ze zboží formy výroby.

Sledování vlivu, který na stav nákladů oběhu mají takoví další činitelé, jakými jsou změny v rozsahu dovozu zboží do skladů velkoobchodních článků, změny v podmínkách průmyslu, týkajících se dodávky zboží, změny v cenách služeb a ve výši povinných příspěvků, změny v cenové hladině apod., nemá pro naše zkoumání zásadní význam. Z ekonomického hlediska jde převážně buď pouze o určitý přesun nákladů z jednoho odvětví národního hospodářství na jiné nebo o změny cenového vyjádření hodnotových změn, ke kterým zákonitě dochází působením zákona neustálého růstu produktivity práce. Jde však též o opatření, která ve svých důsledcích zpravidla vedou ke změnám v objemu obratu, rychlosti oběhu a struktuře sortimentu zboží a nebo jsou těmito změnami vyvolána. Nicméně jde však o opatření, která také do jisté míry utvářejí rozsah spotřeby práce na oběh, velikost nákladů oběhu v jejich jednotlivých položkách, tak jak se to odráží v praxi socialistické evidence a plánování nákladů oběhu.

Dosavadní výčet činitelů, kteří působí na proporcí základní struktury nákladů oběhu, umožnil nám ukázat, že za socialismu zákonitě dochází k relativnímu poklesu nákladů oběhu vyvěrajících ze zboží formy výroby. Abychom mohli stanovit, jakou měrou náš obchod napomáhá uskutečňování tohoto zákonitého procesu, jakou rychlostí tento proces postupuje, musíme v dalším prozkoumat předpoklady analýzy tohoto procesu v našem hospodářství, stanovit tyto předpoklady na základě znalosti současné praxe a plánování nákladů oběhu. Zároveň bude třeba si ukázat na to, jaký národohospodářský význam má plánování a evidence nákladů oběhu podle ekonomické povahy spotřeby práce pro naši socialistickou společnost.